

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi "Fırat University
Journal of Social Science" Cilt: 10 Sayı: 1, Sayfa:233-287,
ELAZIĞ-2000

OSMANLI HAKİMİYETİ SÜRESİNCE DİYARBAKIR EYALETİ VALİLERİ (1516-1838)

Doç.Dr.İbrahim YILMAZÇELİK*

ÖZET

Klasik Osmanlı İdarî sisteminde Osmanlı ülkesi "Vilayet" veya "Eyalet" diye adlandırılan büyük idarî ünitelere bölünmekte ve eyaletleri "Sancaklar" oluşturmaktaydı. Eyalet ve sancakların merkezi durumunda olan şehirler, aynı zamanda idarî bir merkez olma özelliğine sahiptirler.

Ülke yönetiminde gerek eyaletlerde ve gerekse sancaklarda görev yapan kimseler aynı zamanda şehir idaresinden de birinci derecede sorumlu idiler.

Diyarbakır, Osmanlı döneminde idarî, askerî ve kültürel bir merkez olmanın yanısıra ekonomik sahada da önemli bir yere sahip idi. " Osmanlı hakimiyeti süresince Diyarbakır eyaleti Valileri " adlı bu çalışmada 1516-1838 tarihleri arasında Diyarbakır Eyaletinde valilik yapanlar genel bir incelemeye tabi tutulmuştur. Özellikle 1780-1838 yılları arasında görev yapan valiler ise başta hayat hikayeleri verilmek üzere, görevleri görev süreleri, halk ile münasebetleri ve daha pek çok konuda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Diyarbakır Eyaleti, Diyarbakır Valileri, Sancak, Eyalet

THE GOVERNORS OF DİYARBAKIR PROVINCE THROUGHOUT THE REIGN OF OTTOMAN EMPIRE (1516-1838)

SUMMARY

In the classical administrative system of Ottoman Empire, Ottoman Country was divided into large administrative units called " Vilayet" or " Eyalet" and these states consisted of "Sancaklar" . The cities, which were the centre of state and districts, had also the feature of being administrative centres.

In governing the country, the officials who were in charge in the states and districts also took the full responsibility for the administration of cities. During the Ottoman period, besides being a military, administrative and cultural centre, Diyarbakır had an important place in economic fields. In this study called " The Governors of Diyarbakır Province Throughout the Ottoman Period " , the governors in Diyarbakır state between 1516-1838 are generally stated. Particularly the governors in charge between 1780-1838 are studied thoroughly, starting from their life stories, their posts and post periods, affairs with public and from various respects.

Key Words : Diyarbakır, Diyarbakır Eyaleti, Diyarbakır Valileri, Sancak, Eyalet

---

* Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,Öğretim Üyesi, Elazığ

Klasik Osmanlı İdarî sisteminde ülke "Vilayet" veya "Eyalet" diye adlandırılan büyük idarî ünitelere bölünmekte ve eyaletleri "Sancaklar" oluşturmaktaydı. Eyalet ve sancakların merkezi durumunda olan şehirler, böylece aynı zamanda idarî bir merkez olma özelliğine sahiptirler. Ülke yönetiminde gerek eyaletlerde ve gerekse sancaklarda görev yapan kimseler aynı zamanda şehir idaresinden de birinci derecede sorumlu idiler. Bu sebeple Osmanlı İdarî yapısında meydana gelen değişmeler, doğrudan şehir idaresine de tesir etmiştir.

Osmanlı idarî yapısı içerisinde Beğlerbeyi, kendisine verilen eyaletin hem *mülkî*, hem de *askerî* şefi olup, "*Paşa Sancağı*" adı verilen ve eyalet merkezi olan Sancaklar'daki şehirlerde oturmuştur¹. Kuruluş ve gelişme döneminde beylerbeyinin sancakbeyleri üzerinde özellikle askerî denetimi sözkonusu olup yönetim bakımından paşa sancağında "Bey" olmaktan öte bir yetkisi bulunmamasına rağmen, 1550 yılından itibaren durum değişmeye başlamış ve kapu halklarının artmalarına paralel olarak sancakların iç yönetimine de karışmaya başlamışlardır. Bu arada Tımar sisteminin bozulup yerini iltizamla idareye bırakması ülke yönetiminde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir².

XVII. yüzyıldan itibaren ülke yönetiminde Vezir rütbesindeki paşaların çoğalması sonucu, bunların ünvanlarına uygun görev bulma zorluğu ortaya çıkmış ve bazı sancaklar bu paşalara "*arpalık*" olarak tevcih edilmiştir. Kendilerine arpalık olarak sancak gelirleri verilen kimseler buraların idarelerini "Mütesellimler" vasıtası ile yürütmeye başlamışlar ve XVIII. yüzyılda Sancakbeğleri büyük ölçüde yerlerini "Mütesellimlere" bırakmışlardır³. III. Selim'in ülke yönetiminde yapmak istediği reformlara kadar mülkî sistemde fazla

---

¹ Musa ÇADIRCI; **Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir İdaresi**, AÜDTCF., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1972, s:23

² Musa ÇADIRCI; "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", **Bulleten**, LI/201 (1987), S:1215-1216

³ Musa ÇADIRCI; "II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu", **AÜDTCF. Dergisi**, XXVIII/3-4, (1970) s:287-288

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

bir değişiklik olmamış, "III. Selim'in vali ve mutasarrıfları dürüst kimselerden seçmek" şeklinde özetlenen idarî yapıdaki düzenleme çabaları çeşitli sebeplerden dolayı sonuçsuz kalmıştır⁴. II. Mahmud döneminde ise eski mülkî taksimatın 1836 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı idarî yapısında, 1-Mukataat hazinesi'ne bağlı olup, idarecileri bu hazinece atanan eyalet ve sancaklar, 2-Bu yerler dışında kalan ve her yıl tevcihi yapılan eyalet ve sancaklar vardı. Diyarbekir eyaleti de bu ikinci gruba dahil olup, bu gruba dahil eyaletler içinde bulunan sancakların mütesellimleri valilerce atanıyordu. Ancak bu düzenin devamlı olmadığını da hemen belirtmek gerekir⁵. 1836 yılında Müşirlikler'in ihdası ile birlikte idarî yapıda önemli değişiklikler yapılmıştır. 21 Ekim 1838 tarihinde ise "Diyarbekir Müşirliği" kurulmak suretiyle, Diyarbekir da bu yeni idarî düzenlemeye dahil edilmiştir⁶.

Diyarbekir şehri, Osmanlı hakimiyetine geçtiği tarih olan 1515 senesinden itibaren eyalet merkezi yani "Paşa Sancağı" olmuştur. Şehrin bu statüsü incelediğimiz dönemde de devam etmektedir. Dolayısı ile şehir yönetiminden birinci derecede sorumlu olan kişiler, Diyarbekir Eyaleti Valileri veya onlar adına bu görevi sürdüren Mütesellimler olmuştur. Sancakta görev yapan ve şehir yönetiminde de bir dereceye kadar söz sahibi olan bir diğer görevli ise Naib'dir. Naibler idarî ve askerî şahsiyetleri söz konusu olmamakla birlikte, Kaza ve Şeriat'ı temsil ettiklerinden dolayı idarî işlere de yardımcı olmuşlardır⁷.

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. ÇADIRCI; **Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir İdaresi**, s.25-26

⁵ M. ÇADIRCI; **Tanzimat'a Girerken**, s.27-28.

⁶ Mübahat KÜTÜKOĞLU; "Sultan II. Mahmat Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mensûre" **TD., S.:12**, (1982), s.128.

⁷ Halil SAHİLLİOĞLU; "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı", **Studies on Turkish Arab Relations**, Annval 1986, p.224-228, Arapça olarak yayımlanan bu makalenin çevirisi Mustafa ÖZTÜRK tarafından yapılmıştır. **Belleten, C.LIV, S.:211**, s.1234.

OSMANLI HAKİMİYETİNDE DİYARBAKIR EYALETİ

Osmanlı idaresinde, Diyarbakır valileri konusuna geçmeden önce Diyarbakır eyaleti ile ilgili tarihî hadiseleri, özellikle siyasî açıdan ana hatları ile vermek uygun olacaktır.

Safevîler'in elinde bulunan Diyarbakır, bu devletin Osmanlı sınırındaki en önemli kentlerinden bir tanesiydi. Dolayısıyla Diyarbakır'ın alınması, doğu sınırları açısından ve özellikle İran'a karşı önemli bir teminat oluşturacağından, Osmanlı Devleti için bu dönemde büyük önem taşımaya başlamıştı⁸.

Yavuz Sultan Selim 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Savaşı'nda, Şah İsmail'i mağlup ettikten sonra faaliyetlerini Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne bağlanması meselesi üzerinde yoğunlaştırmış ve aslen Bitlisli olup bu bölge halkı üzerinde büyük itibarı olan Şeyh Hüsameddin'in oğlu tarihçi İdris'e özel bir vazife vermişti⁹. Bu vazife ise, Urmiye Gölü'nden Malatya ve Diyarbakır'a kadar uzanan bölgenin ümerâsını, Safevîler'e karşı ayaklandırarak onların Osmanlı hizmetine girmelerini temin etmekten ibaretti¹⁰.

İdris-i Bitlisî'nin faaliyetleri kısa zamanda müsbet sonuç vermiş, bölgedeki emirler Osmanlı Devleti'ne itaatlerini arzemişlerdir. Bu arada Diyarbakır halkı da ayaklanarak, Safevî kuvvetlerinden bir kısmını öldürmüş ve geri kalanlarını da sur dışına çıkartarak, Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir¹¹. Şah İsmaili bunun üzerine bölgeye kumandanlarından Karahan'ı göndermiş ve şehir

---

⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; **Osmanlı Tarihi, C.II.**, Ankara, 1983, s.273-274.

⁹ "...Acem Şahı'na bağlı olan Kürt emirlerini itaata çağırarak üzere İdris-i Bitlisî görevlendirildi. Yirmibeş Kürt emirini Osmanlı Devleti'ne bağladı...". Mustafa Nuri Paşa; **Netayicü'l-Vukuat, C.I-II**, hazırlayan Neşet ÇAĞATAY, Ankara, 1979, s.82-83. Ayrıca bkz. Nejat GÖYÜNÇ; **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul, 1969, s.15; M. Halil YINANÇ; "Diyarbakır", **İA., C.III**, s.623.

¹⁰ Mustafa Nuri Paşa; **a.g.e.**, s.82-83; Nejat GÖYÜNÇ; "Diyarbakır Beylerbeyliğinin İlk İdari Taksimatı", **TD., S.:23**, Mart 1969, s.23.

¹¹ N. GÖYÜNÇ, **a.g.m.**, s.24. Ayrıca bkz. Ali Emîrî Efendi, **Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi**, İstanbul, 1337, s.7-70.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

kuşatılmıştır. Kuşatma başarılı olmamışsa da kaldırılmamış ve bu sebepten şehir halkı çok eziyet çekmiştir. Bu sırada Sultan Selim, Dulkadiroğulları'na karşı sefere çıkmış olduğundan, Diyarbakır'a fazla yardım edememiştir. Ancak Yiğit Ahmet kumandasındaki küçük bir Osmanlı müfrezesi muhasara hattını yarararak şehre girmiştir¹².

Safevîler'in, Diyarbakır'ı muhasarası bir yıl kadar sürmüştür. Şehir halkının ısrarlı talepleri ve İdris-i Bitlisî'nin tavsiyesi üzerine, bu sırada Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmet Paşa ve Rum Beğlerbeyi Şadi Paşa, Yuvuz Sultan Selim tarafından buranın fethine memur edilmişlerdir¹³. Osmanlı kuvvetlerinin yola çıkması üzerine, İdris-i Bitlisî'de Doğu Anadolu'da bulunan birçok Kürt ümerasını Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmak üzere ayaklandırmıştır¹⁴. Bunun üzerine Karahan muhasarayı kaldırmak zorunda kalmış ve Mardin'e doğru firar etmiştir. Osmanlı kuvvetleri Eylül 1515 ortalarında şehre girmiş ve halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmışlardır¹⁵

4 Kasım 1515'te Bıyıklı Mehmed Paşa¹⁶, Diyarbakır Beylerbeyiliği'ne getirilmiş, Mehmet Paşa ile birlikte hadiselerde büyük rol oynayan İdris-i Bitlisî'ye ise padişah tarafından birçok hediyeler gönderilmiştir¹⁷. Ancak bu bölgede Osmanlı devleti ile Safevîler arasında, bölgenin mutlak hakimiyetini ele geçirmeyi hedefleyen mücadele iki yıl daha devam etmiştir. Nihayet 1517 senesi Mayıs ayı ortalarında, Bıyıklı Mehmet Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, Mardin Koçhisar yakınlarında Dede kargın sahasında, Safavî kuvvetlerini kesin

---

¹² M. Halil YİNANÇ; **a.g.m.**, s.623.

¹³ N. GÖYÜNÇ, **a.g.e.**, s.18.

¹⁴ N. GÖYÜNÇ, **a.g.e.**, s.18; İ. H. UZUNÇARŞILI; **a.g.e.**, s.273-274.

¹⁵ N. GÖYÜNÇ, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, VII, s.78.

¹⁶ Bıyıklı Mehmed Paşa, 4 Kasım 1515 tarihinde Diyarbakır Beylerbeyliğine getirilmiş ve 1521 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 24 Aralık 1521 tarihinde Diyarbakır'da vefat eden Bıyıklı Mehmed paşa'nın mezarı Diyarbakır'da kendi yaptırdığı camiin bahçesindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Mehdi İlhan, "Diyarbakır Fatih ve Beylebeği Bıyıklı Mehmed Paşa", **Atatürk ve Diyarbakır**, Diyarbakır, 1981, s.137-162.

¹⁷ N. GÖYÜNÇ, **a.g.m.**, Mart 1986, s.25.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

bir yenilgiye uğratmışlar ve bu muharebede Karahan makdül düşmüştür¹⁸. Böylece Diyarbekir'in Yanısıra Hısn-ı Keyfa, Ergani, Ruha, Mardin, Siirt gibi Güney-doğu Anadolu'nun önemli şehir ve kaleleri de kısa zamanda, Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir¹⁹.

4 Kasım 1515'te Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Beğlerbeyliği'ne tayini ile, Osmanlı idarî teşkilatı içerisinde beşinci eyalet olarak, Diyarbekir eyaleti teşekkül etmiştir. Osmanlılar tarafından bu bölgede ele geçirilen topraklar, Diyarbekir Merkez olmak üzere teşkilatlandırılmıştır²⁰. Diyarbekir Beğlerbeyliği'nin ilk idarî taksimatına bakıldığında bölgenin ilk dönemlerde, Safevî dönemi tesiri ile oldukça geniş bir sınıra sahip olduğu ve bütün Anadolu'nun bir arada toplandığı görülmektedir²¹. Bir süre sonra Erzurum Beylerbeyliği teşkil edilerek, Diyarbekir Beğlerbeyliği'nin kuzeyindeki bir kısım yerler buraya bağlanmıştır. Kanunî döneminde ise Van ve Urfa eyaletleri teşkil edildiğinden, doğu ve güneyindeki bazı yerlerin de bu yeni kurulan eyaletlere geçtiği görülmektedir²². Ancak bütün bunlara rağmen, Diyarbekir Eyaleti, Osmanlı döneminde ayrı bir öneme sahip olmaya devam etmiştir²³.

Diyarbekir'in, İran sınırına yakın olması bu şehire ayrı bir önem kazandırmıştır. Osmanlı döneminde buranın İran'a karşı yapılan seferlerde merkez üssü olarak kullanıldığı görülmektedir²⁴. Diyarbekir, İran'a karşı oluşturulan ordunun *üssü ve kışlama yeri* olduğundan, Kanunî, İran seferi dönüşünde 20 Ekim 1535 tarihinde Diyarbekir'i ziyaret etmiştir. Kaleye kadar giderek Ulu

¹⁸ M. H. YİNANÇ, **a.g.m.**, s.623; N. GÖYÜNÇ, **a.g.e.**, s.24-25

¹⁹ N. GÖYÜNÇ, **a.g.m.**, s.26, Ayrıca bkz. Stanford SHAW; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.I**, s.123-125.

²⁰ M. H. YİNANÇ; "Diyarbekir", **a.g.m.**, s.623. **The Encyclopedia of İslam**'daki "Diyarbekir" makalesinde, M. H. YİNANÇ'ın **İA**'daki "Diyarbekir", makalesi kısaltılarak tercüme edilmiştir. bkz. **II**, s.345.

²¹ N. GÖYÜNÇ, **a.g.m.**, s.27-28-29,30.

²² Andreas BİRKEN; **Die Provinzen des Osmanischen Reiches**, Wiesbaden, 1976, s.185; Tuncer BAYKARA; **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, I**, s.88.

²³ M. H. YİNANÇ, **a.g.m.**, s.345.

²⁴ Mustafa Nuri Paşa; **a.g.e.**, s.197, 209-210, 214-215.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Cami'de namaz kılmış ve bu ziyareti 20 gün sürmüştür²⁵. Yine bu ziyareti sırasında şehrin suyunu bollaştırmak için Hamravat suyunun Diyarbekir'a getirilmesini emretmiş ve bir darphane yaptırarak para bile bastırmıştır²⁶. Kanunî İkinci İran Seferi'ne giderken 1554'te yine Diyarbekir'a uğramış ve bu defa sekiz gün kalmıştır²⁷.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Diyarbekir tarihi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte bu dönemler hakkında genel mahiyette bazı bilgiler verilebilir. XVI. yüzyılın ortalarında bozulan ekonomik durumun ortaya çıkardığı meseleler bu bölgede de tesirini göstermiş ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında bölgede asayiş oldukça bozulmuştur²⁸. Ülke genelindeki birçok eyalette olduğu gibi, Diyarbekir eyaleti sancaklarında da *ehl-i şer'* ve *ehl-i örf'*e mensup bir kısım görevlilerin bu dönemde bazı yolsuzluklara karıştıkları görülmektedir. Söz konusu dönemde bu konuda devlet merkezine pek çok şikayet gitmiştir²⁹. Dolayısıyla ülke genelinde ortaya çıkan bir kısım huzursuzlukların, bu bölgede de oldukça tesirli olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere, XVII. ve XVIII. yüzyıl Diyarbekir tarihini ancak bir kısım genel mahiyetteki hadiselerden takip edebiliyoruz. Bu cümleden olmak üzere, Kuyucu Murat Paşa'nın, Celâlîleri tenkilinden sonra çıktığı, İran seferi dönüşünde kışı Diyarbekir'da geçirdiği ve baharda tekrar, İran üzerine hareket etmek üzereyken 6 Ağustos 1611 tarihinde burada vefat ettiği görülmektedir³⁰. Yine 1617 yılında Vezir-i azam Halil Paşa kumandasında İran seferine çıkan Osmanlı ordusu, Kırım Hanı'nın kendilerine katılmasını beklemek

---

²⁵ M. H. YİNANÇ, **a.g.m.**, s.345. Ayrıca bkz. Nasûhî's, Silahî, **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn-Sultan Süleyman Han**, Hazırlayan Hüseyin Gazi YURDAYDIN, Ankara, 1976, s.20, 40-41, 55.

²⁶ Bedri GÜNKUT; **Diyarbekir Tarihi**, Diyarbekir, 1937, s.116.

²⁷ M. H. YİNANÇ, **a.g.m.**, s.345.

²⁸ Mustafa AKDAĞ; **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara, 1975 s.67

²⁹ "Celâlî Fetretî" diye adlandırılan bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa AKDAĞ; **a.g.e.**, s.135-244-246-253-470. Ayrıca yine bkz. Mustafa AKDAĞ; "Celâlî İsyânlarında Büyük Kaçgunluk (1603-1606) **TAD, C.II, S.3-4**, s.1-49.

³⁰ Cengiz ORHONLU; "Murad Pşa, Kuyucu", **İA, VIII**, s.653.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

üzere, Diyarbekir'da kışlamıştır³¹. IV. Murat döneminde ise İran seferi için padişahın önce Vezir-i azam Mehmet Paşa, Diyarbekir'da kışlamış ve IV. Murad da Bağdat seferine giderken (1638) buraya uğramıştır. IV. Murad bu seferden dönerken de (Şubat 1639) tekrar Diyarbekir'a uğramış ve bu defa 70 gün kalmıştır³². IV. Murad burada bulunduğu sırada çok nüfuzlu ve müridi oldukça fazla olan Rumiye Şeyhi lakabı ile meşhur Şeyh Mahmud Urmevî'yi idam ettirmiştir³³.

XIX. yüzyıla gelinceye kadarki geçen süre içerisinde, Diyarbekir'in ilk dönemlerdeki kadar olması bile yine de önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devleti, Diyarbekir'a ayrı bir kıymet vermiş ve buraya tayin olunan valiler şehirde pekçok dinî ve sosyal yapılar inşa ettirmişlerdir³⁴. Diyarbekir Eyaleti valilerinden Bıyıklı Mehmed Paşa(1515-1521), Hüsrev Paşa(1521-1528), Hadım Ali Paşa (1534-1537), İskender Paşa (1551), Behram Paşa (1564-1572), Melek Ahmed Paşa (1587-1591 ve Defterdar Ahmed Paşa (1594 yıllarında birer camii inşa ettirmişlerdir. Delliller Hanı (1527-Hüsrev Paşa) ve Hasan Paşa Hanı (1574-1575) yine Osmanlı valileri tarafından inşa ettirilen önemli yapılarıdır.XVII-XIX. yüzyıllar arasında valilik yapan bazı paşalarda çeşitli hayır eserleri yaptırmışlardır. Nasuh Paşa (1606-1611), Silahdar Murteza Paşa (1631-1633), Kara Mustafa Paşa (1644 ve 1650), İsmail Hakkı Paşa (1868-1875) birer camii, Köprülü Abdullah Paşa (1717-1720) bir dârülkurrâ, Sarı Abdurrahman Paşa (1763-1766) bir kütüphane yaptırmıştır. Öte yandan (1815-

---

³¹ Katip Çelebi, **Fezleke, I**, İstanbul, 1287, s.383 vd.

³² Halil SAHİLLİOĞLU; "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzihnâmesi", **Türk Tarih Kurumu Belgeleri, C.II. S.3-4**, Ankara, 1965, s.22-31.

³³Şeyh Mahmud'un idamına üzülen padişah, Kâbi köyünü Şeyhin evlatlarına vakfetmiştir. Evliya çelebi, **Seyahatnâme, C.4**, İstanbul, 1314, s.53, 54, 55. İncelediğimiz dönemde de söz konusu Şeyhin evlatlarının vakfına aitti. 1839 tarihinde Kâbi köyünün gelirlerine kasaba voyvodası müdahale etmiş ve bunun üzerine gönderilen fermanla bu köyün "Şeyh Mahmut Urmevî" vakfına ait olduğu belirtilerek, bunun önlenmesi istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:607, s.6,7.

³⁴ M. H. YİNANÇ, **a.g.m.**, s.345. Daha fazal bilgi için bkz. Bedri GÜNKUT; **a.g.e.** , s.119. vd.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

1816) tarihleri arasında Süleyman Paşa şehrin harap olan surlarını tamir ettirmiştir³⁵

Osmanlılar zamanında bu derece önem verilen ve imar edilen Diyarbakir şehri, kültür bakımından da önemli bir merkez olmuştur. XVI. yüzyılın ilk yarısında *Halvetilik* tarikatının "*Gülşeniye*" kolunu kuran *İbrahim Gülşeni* ve buna ilave olarak Kadı Hüseyin bu şehirde yetişmiştir³⁶. Osmanlı döneminde bu şehrin medreseleri de oldukça meşhur olup bunlar hakkında Evliya çelebi oldukça önemli bilgiler vermektedir³⁷.

Diyarbakir, Osmanlı döneminde idarî, askerî ve kültürel bir merkez olmanın yanı sıra ekonomik sahada da önemli bir yere sahipti. Şehirdeki önemli tesisler varlıklarını XIX. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir³⁸. XVI. yüzyılda bu tesisler içerisinde olan "Darphane" bir aralık kapatılmış ise de 1575 yılında tekrar açılmıştır³⁹. Diyarbakir'daki para darlığı eldeki mevcut sikkelerden hareketle XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülmektedir⁴⁰. Diyarbakir'in Osmanlı fethinden sonra her sahada büyük bir canlanma gösterdiği ve önemli bir merkez haline geldiği söylenebilir⁴¹. Ancak şehrin XVI. yüzyıldan sonraki durumu hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz Dolayısıyla XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait Diyarbakir tarihi hakkında fazla bir bilgi verilememiştir.

---

³⁵ Nejat Göyünç, "Diyarbakır", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.IX, İstanbul, 1994, s.464-469.

³⁶ Kasım KUFRALI; "Gülşeni", **İA**, C.IV, s.835.

³⁷ Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 1655 tarihinde Diyarbakır'da, Mercaniye, İpariye, Sarolizade, Şeyh Rumî ve Tefsir medreseleri ve camiilerin her birinde birer Şeyhül-kurra vardı. Evliya Çelebi; **Seyahatnâme**, IV, 35.

³⁸ XVI. yüzyılda Diyarbakır'daki Sanayi hak. bkz.N. GÖYÜNÇ, "Kanuni Devri Başlarında Güneydoğu Anadolu", s.61-74.

³⁹ İbrahim Artuk, "sikke" **İA**, C.X, s.63-64. Ayrıca bkz. Nejat Göyünç, XVI.Yüzyılda Güney Doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu.s.89.

⁴⁰ İbrahim Artuk, "sikke" **İA**, C.X, s.63-64.

⁴¹ N. GÖYÜNÇ, Kanuni Devri Başlarında Güneydoğu Anadolu", s.61-74. Ayrıca bkz.Nejat Göyünç, XVI.Yüzyılda Güney Doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu.s.89.

DİYARBEKİR EYALETİ VALİLERİ

Osmanlı döneminde Diyarbakır eyaletinde görev yapan valiler tesbit edilirken arşiv vesikalarının dışında, üç ana kaynaktan istifade edilmiştir. Bunlar sırasıyla *Mehmet Süreyya'nın, Sicill-i Osmanî* adlı eseri⁴², *Diyarbakır Salnâmeleri*⁴³ ve *Abdulgani Bulduk'un, El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi* adlı eserinin II. Bölümünü teşkil eden, *Diyarbakır'ın Acemlerden Fethini Müteakip Gelen Valilerin Terâcim-i Hâllerini Mübeyyin Tarihçe* adlı eserdir.

Abdulgani Bulduk Tarafından kaleme alınan *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi* adlı eser, Sait Paşa'nın *Diyarbakır Tarihçesi*' ne nakil ve ilavelerden oluşmakla birlikte, Diyarbakır'ın dinî ve sosyal yapıları hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı tarihi hakkında bugün için elde mevcut olmayan bir kısım kaynaklardan nakiller yapılması eserin kıymetini artırmaktadır⁴⁴. Eserinin II. Bölümünü teşkil eden, *Diyarbakır'ın Acemlerden Fethini Müteakip Gelen Valilerin Terâcim-i Hâllerini Mübeyyin Tarihçe* adını taşıyan bölüm ise adından da anlaşılacağı üzere, 1515-1918 tarihleri arasında Diyarbakır'da görev yapan valilerin hayatlarını anlatmaktadır.⁴⁵

Diyarbakır valilerinin 1515-1838 tarihleri arasında adları ve görev süreleri tesbit edilmiş olup, aşağıdaki tabloda verilmiştir⁴⁶.

---

⁴² Mehmed Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.I-VI*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1996,

⁴³ Diyarbakır salnameleri için bkz. **H.1286 Diyarbakır Salnamesi**,s.20-31, **H.1287 Diyarbakır Salnamesi**, s.18-29, **H.1288 Diyarbakır Salnamesi**, s.24-35, **H.1289 Diyarbakır Salnamesi**, s.27-38, **H.1290 Diyarbakır Salnamesi**, s.32-42, **H.1291 Diyarbakır Salnamesi**, s.33-43, **H.1312 Diyarbakır Salnamesi**, s.42-51.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Yılmazçelik, **XIX.Yüzyılın İlk Yarında Diyarbakır**, Ankara, 1995.

⁴⁵ Abdulgani Bulduk'un, **El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi** adlı Yazma eserden istifade etmemizi sağlayan kıymetli Hocamız Tıp Tarihi uzmanı *Abdussettar Hayati Afşar'a* teşekkür ediyoruz. Bu eserin Tamamı, **Osmanlı'dan Günümüze Diyarbakır Valileri** adlı çalışmamızda yayınlanacaktır

⁴⁶ 1516-1838 tarihleri arasındaki Diyarbakır Eyaleti Valileri, Abdulgani Bulduk'un yazma eserinden, Diyarbakır Salnamesilerinden ve Mehmet Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserinden tesbit edilmiştir Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulgani Bulduk, **El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi**, s. 367-382. II. Bölüm, "**Diyarbakır'ın Acemler'den Fethini Müteakib Gelen Valilerin Terâcim-i**

**1515-1838 TARİHLERİ ARASINDA
DİYARBEKİR EYALETİ VALİLERİ**

<u>Adı</u>	<u>Göreve başladığı Tarih</u>	<u>Görev Süresi</u> <u>(Kaçmıcı Valiliği- Eseri)</u>
Bıyıklı Mehmed Paşa	1516	6 Yıl -Kurşunlu Camii
Hüsrev Paşa	1521-22	7 Yıl- Cami yaptırmıştır
Fil Yakup Paşa	1528-29	2 Yıl
Süleyman Paşa	1530-31	2 Yıl
İbrahim Paşa	1532-33	2 Yıl
Hadım Ali Paşa	1534-35	2 Yıl-Cami yaptırmıştır
Sofu Mehmed Paşa	1537-38	3 Yıl
Rüstem Paşa	1540-41	3 Yıl
Bali Paşa	1543-44	2 Yıl
Tokatlızâde Mehmed Paşa	1546-47	3 Yıl
Ayas Paşa	1548-49	3 Yıl
İskender Paşa	1551	14 Yıl–Cami yaptırmıştır
Halhallı Behram Paşa	1564-65	3 Yıl

Hallerini Mübeyyin Tarihçe", s.201-296. Ayrıca bkz.Mehmed Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I-VI**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1996 ve **H.1286 Diyarbakır Salnamesi**, s.20-31, **H.1287 Diyarbakır Salnamesi**, s.18-29,**H.1288 Diyarbakır Salnamesi**, s.24-35, **H.1289 Diyarbakır Salnamesi**, s.27-38, **H.1290 Diyarbakır Salnamesi**, s.32-42, **H.1291 Diyarbakır Salnamesi**, s.33-43, **H.1312 Diyarbakır Salnamesi**, s.42-51.

Bunun başlıca sebebi ise elde bulunan arşiv vesikalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak başta Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri olmak üzere Başbakanlık Arşivi'nden temin edilen konu ile ilgili belgelerden yukarıdaki liste kontrol edilmiş ve bazı valilerin görev sürelerinde görülen hatalar düzeltilme yoluna gidilmiştir. Bu iş için kullanılan belgelerin künyeleri burada verilmemiştir.(Ayrıntılı bilgi için bkz.İbrahim Yılmazçelik, **XIX.Yüzyılın İlk Yarında Diyarbakır**, Ankara ,1995.) Bu arada gerek A. Bulduk ve gerekse Diyarbakır Salnamelerinde ismine rastlanmayan bir tek vali vardır. 3 Ekim 1801 tarihli bir belgeden Osman Paşa'nın söz konusu tarihte Diyarbakır Valisi olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. **BA., Cevdet Askerî**, No:3147) Bunun dışında kalan valilerin tamamının yukarıda zikredilen kaynaklarda geçtiği görülmektedir. Fakat görev süreleri veya görev sıralarında görülen bazı hatalar düzeltilmiştir.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Hüsrev Paşa	1567-68	3 Yıl
Vezirzâde Hasan Paşa	1570-71	1 Yıl
Özdemiroğlu Osman Paşa	1571-72	4 Yıl
Derviş Paşa	1575-76	3 Yıl
Sağır Behram Paşa	1577-78	10 Ay
Hadım Mehmed Paşa	1579-1780	1 Yıl
İbrahim Paşa	1580-81	1 Yıl
Çağalazâde Sinan Paşa	1581	1 Yıl-I.Valiği
Hüsrev Paşa	1582	1 Yıl
Şehid Mehmed Paşa	1583	2 Yıl
Cafer Paşa	1585	2 Yıl
Koca Mehmed Paşa	1586-87	3 Yıl
Çağalazâde Sinan Paşa	1589-90	1 Yıl-II.Valiği
Deli İbrahim Paşa	1590-91	2 Yıl-I.Valiği
Saatçı Hasan Paşa	1592-93	1 Yıl
Deli İbrahim Paşa	1593-94	1 Yıl-II.Valiliği
Mehmed Paşa	1594-1595	1 Ay-I.Valiği
Hadım Osman Paşa	1594-1595	6 Ay
Mehmed Paşa	1594-1595	6 Ay-II.Valiği
Ferhad Paşa	1594-1595	1 Ay
Murad Paşa	1595-1596	6 Yıl
Hadım Hüsrev Paşa	1601-1602	1 Yıl
Sofu İbrahim Paşa	1602-1603	6 Ay
Ketenci Ömer Paşa	1602-1603	11 Ay
Koca Osman Paşa	1603-1604	1 Yıl
Çağalazâde Mahmud Paşa	1605-1606	1 Yıl
Zincirkıran Ali Paşa	1606	5 Ay
Nasuh Paşa	1606-1607	5 Yıl -Cami Yaptırmıştır
Zülfükar Paşa	1611-1612	6 Ay
Mustafa Paşa	1611-12	2 Yıl
Muallimzâde Mehmed Paşa	1614-1615	3 Ay

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Tekeli Mehmed Paşa	1614-1615	3 Ay
Dilaver Paşa	1615	3 Yıl-I.Valilği
Mustafa Paşa	1618	1 Yıl
Dilaver Paşa	1618-1619	1 Ay-II.Valilği
Kemankeş Ali Paşa	1618-1619	8 Ay
Dilaver Paşa	1618-1619	5 Ay-III.Valiliği
Süleyman Paşa	1621-1622	2 Yıl
Hafız Ahmed Paşa	1623-1624	1 Yıl
Deli Murad Paşa	1624-1625	2 Yıl
Koca Hüsrev Paşa	1626-1627	1 Yıl
Gürcü Mehmed Paşa	1627-1628	1 Yıl
Halicızâde Mustafa Paşa	1628-1629	1 Yıl
Halil Paşa	1629-1630	2 Yıl
Tayyar Mehmed Paşa	1631-1632	6 Ay
Silahdar Murteza Paşa	1631-1632	2 Yıl-Cami ve Çeşme Yap.
Tayyar Paşa	1633-1634	5 Yıl
Derviş Mehmed Paşa	1638-1639	6 Ay-I.Valiliği
Silahdar Melik Ahmed Paşa	1638-1639	2Yıl-Cami Yaptırmıştır
Maksud Paşa	1640-1641	1Yıl 3 Ay
Derviş Mehmed Paşa	1641-1642	2 Yıl
Kara Mustafa Paşa	1644	1 Yıl
Melik Ahmed Paşa	1645-1646	6 Ay-II.Valilği
Telli Mustafa Paşa	1645-1646	6 Ay
Melik Ahmed Paşa	1646-1647	1Yıl 3 Ay-III.Valiliği
Çavuşzâde Mehmed Paşa	1647	1 Yıl
Mısırlı Mustafa Paşa	1648	1 Yıl-I.Valiliği
Çağırğan Mehmed Paşa	1649	6 Ay
Saçbağı Mehmed Paşa	1649	5 Ay
Kara Mustafa Paşa	1650	1 Yıl
Haydarzade Mustafa Paşa	1651	1 Yıl
Mısırlı Mustafa Paşa	1652	1 Yıl-II.Valiliği

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Bostancı Mehmed Paşa	1653	1 Yıl
Gürcü Cafer Paşa	1654	1 Yıl
Şatır Kara Mustafa Paşa	1655	6 Ay
Tayyazâde Ahmed Paşa	1655	6 Ay
Silahdar Ahmed Paşa	1656	1 Yıl
Abaza Hasan Paşa	1656-1657	6 Ay
Tayyazâde Ahmed Paşa	1657	2 Yıl
Silahdar Osman Paşa	1658-1659	2 Yıl
Mîrahûr Mustafa Paşa	1660-61	1 Yıl
Silahdar Kenan Paşa	1661-62	6 Ay
Kethüda Mehmed Paşa	1661-62	6 Ay
Defterdar Hacı Hüseyin Paşa	1662-63	10 Ay-I.Valiliği
Çuhadar Hasan	1664	4 Yıl
Yeniçeri Ağası Kenan Paşa	1667-1668	1 Yıl
Hacı Mehmed Paşa	1668	3 Yıl
Çuhadar Hasan Paşa	1671	2 Yıl
Şatır Mehmed Paşa	1673	1 Yıl
Kaplan Mustafa Paşa	1674-1675	2 Yıl-I.Valiliği
Damad Hüseyin Paşa	1676-1677	1 Yıl-I.Valiliği
Defterdar Hüseyin Paşa	1677-1678	6 Ay-II.Valiliği
Kaplan Mustafa Paşa	1677-1678	1 Yıl-II.Valiliği
Kemankeş Mahmud Paşa	1678-79	3 Yıl
Kara Mehmed Paşa	1682-1683	1 Yıl
Osman Paşa	1683	1 Ay
Düdüklü İbrahim Paşa	1683-1684	6 Ay
Siyavuş Paşa	1684-1685	2 Yıl
Damad Hüseyin Paşa	1687	1 Yıl-II.Valiliği
Müfettiş Cafer Paşa	1687-88	1 Yıl
Silahdar Ömer Paşa	1688	6 Ay
Osman Paşazâde Ahmed Paşa	1688	1 Yıl
Kemankeş Ahmed Paşa	1689	1 Yıl

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Hacı Ali Paşa	1690	2 Yıl
Şahin Mehmed Paşa	1691	2 Yıl-I.Valiliği
Kalaylı Koz Ahmed Paşa	1693	3 Ay
Halil Paşa	1693	2 Ay
Ali Paşa	1693	4 Ay
Hacı Osman Paşa	1693	2 Ay
İsmail Paşa	1693	20 Gün
Darendeli Ahmed Paşa	1693	2 Ay
Hazine Kethüdası Ahmed Paşa	1694	6 Ay
Şahin Mehmed Paşa	1694	4 Ay-II.Valiliği
Topal Hüseyin Paşa	1695-96	1 Yıl
Taltaban Mustafa Paşa	1696-97	7 Ay-Mescid Yaptırmıştır.
İbrahim Paşa	1697-98	6 Ay
Tosun Mehmed Paşa	1697-98	6 Ay
Çelebi Yusuf Paşa	1698-99	7 Ay-I.Valiliği
Bıyıklı Mehmed Paşa	1699-1700	1 Yıl 9 Ay
Topal Yusuf Paşa	1701-1702	2 Yıl
İbrahim Paşa	1702-1703	6 Ay-I.Valiliği
Hasan Paşa	1702-1703	2 Ay-I.Valiliği
Çelebi Yusuf Paşa	1703	10 Gün-II.Valiliği
Hasan Paşa	1703-1704	1 Yıl 2 Ay-II.Valiliği
Palabıyık Yusuf Paşa	1705-1706	1 Yıl
İbrahim Paşa	1706-1707	1 Yıl-II.Valiliği
Receb Paşa	1707-1708	3 Yıl-I.Valiliği-Köşk Yap.
Maktulzade Ali Paşa	1710	3Yıl
Şehla İbrahim Paşa	1713	2 Yıl
Kara Mustafa Paşa	1715	1 Yıl
Receb Paşa	1716	2 Yıl-II.Valiliği
Köprülüzâde Abdullah Paşa	1718	2 Yıl 6 Ay-Dâru'l-kurâ Yap.
Küçük Osman Paşa	1719-1720	8 Ay
Arif Ahmed Paşa	1720	5 Yıl

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Receb Paşa	1724-1725	1 Yıl-III.Valiliği
Silahdar Memed Paşa	1725-1726	1 Yıl-I.Valiliği
Kürd İbrahim Paşa	1726-1727	2 Yıl
Hacı Mustafa Paşa	1728-1729	1 Yıl
Hekimbaşızâde Ali Paşa	1729-1730	1 Yıl
Kara Mustafa Paşa	1730-1731	2 Yıl-I.Valiliği
Silahdar Mehmed Paşa	1732-1733	1 Yıl-II.Valiliği
Kara Mustafa Paşa	1733-1734	1 Yıl-II.Valiliği
Gürcü İsmail Paşa	1734-1735	9 Ay
Sarı Mustafa Paşa	1734-1735	6 Ay
Silahdar Firarî Mustafa Paşa	1735-1736	1 Yıl
Genç Ali Paşa	1736-1737	2 Ay
Silahdar Mehmed Paşa	1736-1737	1 Yıl-III.Valiliği
Abdi Paşazade Ali Paşa	1737-1738	3 Ay-I.Valiliği
Tuz Mehmed Paşa	1738-1739	1 Yıl
Mehmed Memiş Paşa	1739-1740	7 Ay
Çeteci Abdullah Paşa	1740-1741	1 Yıl-I.Valiliği
Kethüda Hüseyin Paşa	1741-1742	1 Yıl
Güleç Ali Paşa	1742	6 Ay
Abdipaşazâde Ali Paşa	1742-1743	1 Yıl 7 Ay-II.Valiliği
Kazıkçı Hüseyin Paşa	1744	5 Ay
Çeteci Abdullah Paşa	1744-1745	1 Yıl 10 Ay-II.Valiliği
Puladzâde Çelik Mehmed Paşa	1746	9 Ay
Ahmed Paşa	1747	5 Ay
Sadr-ı Esbak Hasan Paşa	1747-1748	10 Ay
Yahya Paşa	1748	1 Yıl
Çeteci Abdullah Paşa	1749	1 Yıl 6 Ay-III.Valiliği
İbrahim Paşa	1750-1751	9 Ay-I.Valiliği
Çeteci Abdullah Paşa	1751-1752	1 Yıl 6 Ay-IV.Valiliği
Şehsuvarzade Mustafa Paşa	1752-1753	1 Yıl
İbrahim Paşa	1753-1754	1 Yıl-II.Valiliği

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

(Diğer) İbrahim Paşa	1754-1755	2 Yıl 6 Ay
Abdullah Paşa	1757-1758	1 Yıl-I.Valiliği
Numan Paşa	1758-1759	1 Yıl
Abdullah Paşa	1759	6 Ay-II.Valiliği
Çeteci Abdullah Paşa	1759	8 Ay-V.Valiliği
Feyzullah Paşa	1760-1761	1 Yıl
Ağazâde Mustafa Paşa	1761-1762	2 Yıl
Sarı Abdurrahman Paşa	1763-1764	3Yıl-Kütüphane Yaptırmış.
Ali Paşa	1766-1767	1 Yıl
Hüseyin Paşa	1767-1768	1 Yıl
Abdülcelilzâde Emin Paşa	1768-1769	2 Yıl
Bostancı Ahmed Paşa	1770-1771	1 Yıl
Ali Paşa	1771	6 Ay
Hazinedar Ali Paşa	1771	1 Yıl 5 Ay
Osman Paşa	1773	6 Ay
Ispanakçı Mustafa Paşa	1773	6 Ay
Abdullah Paşa	1774	2 Yıl-I.Valiliği
Abdi Paşal	1776	6 Ay
Hazinedar Ali Paşa	1776	6 Ay
Adullah Paşa	1777	1 Yıl-II.Valiliği
Kemahlı Halil Paşa	1778	1 Ay
Ahmed İzzed Paşa	1779	6 Ay
Osmanpaşazâde Mehmed Paşa	1779	7 Ay
Hasan Paşa	1780	6 Ay
Mehmed Paşa	1780	6 Ay
Osman Paşa	1780-1781	4 Ay
Kiki Abdi Paşa	1781-1784	2 Yıl-I.Valiliği
Nasuh Paşa	1784-1784	8 Ay
Azim-zade Abdullah Paşa	1784-1785	5 Ay-I.Valiliği
Miktad Paşa	1785-1786	5 Ay
Kiki Abdi Paşa	1786-1786	5 Ay-II.Valiliği

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Yeğen Hacı Mehmed Paşa	1786-1786	2 Ay
İzzed Mehmed Paşa	1786-1787	2 Ay
Ebubekir Paşa	1787-1788	1 Yıl-I.Valiliği
Firuz Paşa	1788-1788	11 Ay
Abdi Paşa	1788-1789	1 Yıl 1 Ay-II.Valiliği
Süleyman Paşa	1789-1791	1 Yıl 1 Ay
Ferhat Paşa	1791-1792	1 Yıl 4 Ay
Yusuf Ziya Paşa	1793-1794	1 Yıl 2 Ay
Hasan Paşa	1794-1795	5 Ay
Ebubekir Paşa	1796-1796	6 Ay-II.Valiliği
Ali Paşa	1796-1798	2 Yıl 8 Ay
Salih Paşa	1798-1798	3 Ay
Silahdar Hacı İbrahim Paşa	1798-1799	6 Ay I.Valiliği
Adim(Azim-zade)AbdullahPaşa	1799-1800	6 Ay-II.Valiliği
Şeyh-zade İbrahim Paşa	1800-1800	9 Ay-I.Valiliği
Çorumlu Hüseyin Paşa	1800-1801	9 Ay
Osman Paşa	1801-1801	1 Ay
Tayyar-zade Mahmud Paşa	1801-1801	6 Ay
Zühdü İsmail Paşa	1801-1802	4 Ay
Mehmed Paşa	1802-1803	6 Ay
Kösepaşa-zade VeliyüddünPaşa	1804-1805	5 Ay
Hüsrev Mehmed Paşa	1804-1805	2 Ay
Hasan Paşa	1805-1805	10 Ay
Hacı İbrahim Paşa	1805-1805	6 Ay-II.Valiliği
Katarağası-zade Mehmed Paşa	1805-1806	6 Ay
Abdi Paşa	1805-1806	8 Ay
Murad Paşa	1806-1807	10 Ay
Mehmed Şerif Paşa	1808-1809	8 Ay
Şeyh-zade İbrahim Paşa	1809-1813	6 Yıl-II.Valiliği
Emin Paşa	1813-1815	1 Yıl
Süleyman Paşa	1815-1815	1 Yıl-Surları tamir etmiştir.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Kalender Paşa	1815-1816	6 Ay
Pehlivan İbrahim Paşa	1816-1816	6 Ay
Moralı Hacı Ebubekir Paşa	1816-1817	10 Ay
Abidin Paşa	1817-1818	1 Yıl
Maraşlı Ali Paşa	1818-1819	8 Ay
Behram Paşa	1819-1819	5 Ay
Seyyid Ahmed Paşa	1819-1820	3 Ay
Gevranlı-zade Ali Paşa	1820-1821	6 Ay
Hafız Ali Paşa	1820-1821	9 Ay
Hacı Alâeddin Paşa	1821-1822	6 Ay
Mehmed Emin Paşa	1822-1822	3 Ay
Gevranlı-zade Mehmed Paşa	1822-1823	1 Yıl
Hüseyin Paşa	1823-1824	1 Yıl
Salih Paşa	1824-1826	1 Yıl-I.Valiliği
Mehmed EminPaşa(Ebu'l-bûd)	1826-1826	1 Yıl 8 Ay
Salih Paşa	1826-1829	3 Yıl-II.Valiliği
Yahya Paşa	1829-1831	2 Yıl
Ali Rıza Paşa	1831-1832	1 Yıl
Çöteli-zade Hacı İbrahim Paşa	1832-1832	1 Ay
Çöteli-zade İshak Paşa	1832-1834	1 Yıl
Mehmed Reşid Paşa	1834-1836	2 Yıl 8 Ay
Hafız Paşa	1837-1839	2 Yıl 2 Ay

1515-1918 tarihleri arasında Diyarbakır'de görev yapan valilerin tamamının hayat hikayelerini bu çalışmada vermek oldukça güçtür. Ancak yukarıda sözkonusu edilen kaynaklardan istifade etmek suretiyle bir fikir verebilmesi açısından sadece 1780-1838 yılları arasındaki valilerin hayat hikayeleri verilmişve bu dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır⁴⁷

---

⁴⁷ 1518-1918 tarihleri arasındaki Diyarbakır valileri ,**Osmanlı'dan Günümüze Diyarbakır Valileri** adını taşıyan çalışmamızda yayınlanacaktır

1780-1838 TARİHLERİ ARASINDA DİYARBEKİR EYALETİ VALİLERİ

Kiki Abdi Paşa: Şaban Paşa'nın oğludur. Aslen Diyarbekirlidir. Kapıcıbaşı ve sonra mîrimîran olup 1193'de (1779) İçel, 1194'de (1780) Adana, 1195'de (1781) ikinci defa İçel, 1196'da (1782) vezirlikle Diyarbekir, 1198 (1784) Halep ve Rakka, 1199'da (1785) ikinci defa Diyarbekir valisi olup Safer 1200'de (Aralık 1785) Sivas valisi ve Zilhicce'de (Ekim 1786) üçüncü defa Diyarbekir valisi oldu ve Küçük Alioğlu'nun cezalandırılmasıyla görevlendirildi. Hizmetten sonrâ Zilkade 1201'de (Ağustos-Eylül 1787) Mısır valisi olup 1203'de (1788/1789) azledilip Halep'e gelmiş ve Recep 1203'de (Mart-Nisan 1789) orada vefat eylemiştir. Güçlü bir idareci, vukuflu bir vezirdi⁴⁸.

Nasuh Paşa (Azim-zade): Aslen Şamlı'dır. Sa'deddin Paşa'nın oğludur. Azim-zade Mehmed Paşa'ya damad oldu. 1198'de (1784) vezir rütbesiyle Diyarbekir valisi ve Şevval 1199'da (Ağustos 1785) İçel ve 1200'de (1786) Teke mutasarrıfı oldu. Zilka'de 1202'de (Ağustos 1788) vezirliği kaldırılıp İstanköy'e gönderildi. 1212'de (1797/98) vezirliği verilerek Hanya muhafızı ve İçel mutasarrıfı oldu. O aralık Mısır'da Murad Bey'le beraber bulunup 1213'de (1798/99) Mısır'da Murad Bey'le beraber bulunup 1213'de (1798/99) Mısır'da askerî kumandan oldu. Rebiyülevvel 1214'de (Ağustos 1799) Mısır valisi olarak Fransızlarla muharebede yararlık gösterinci murassa bir kılıçla taltifname gönderildi. Sonra 1215'de (1800/01) Halep valisi oldu. Azilden sonra Hama'ya çekilip emekli oldu. 1229'da (1814) vebadan vefat etti. Şam, Humus, Trablus, Lazkiye, Cile ve Hama'da hayratı varmış. Oğulları Sa'deddin Bey ve Kaid Bey vefat eylediler. Oğlu Ahmed müeyyed Paşa'dır. Damadı ve kölesi Ali Ağa'dan torunu olup bir damadı da Mısırlı Küçük Şerif Paşa'dır. Müeyyed Paşa'nın 14 kadar hayatta evladı vardır⁴⁹.

---

⁴⁸ Mehmed Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1996, s.53., A. Bulduk, **Diyarbekir'in Acemler'den Fethini Müteakib Gelen Valilerin Terâcim-i Hallerini Mübeyyin Tarihçe**, s.226-227.

⁴⁹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV**, s.1230-1231. A. Bulduk, **Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**, s.267.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Azim-zade Abdullah Paşa: Aslen Şamlıdır. Mehmed Paşa'nın oğludur. Mîrimîran rütbesiyle cerde başbuğu ve Trablusşam valisi oldu. 1198'de (1784) Sivas, vezirlikle Ramazan 1200'de (Temmuz 1786) Diyarbekir valisi olup azilden sonra Rodos'a gönderildi. Zilka'de 1201'de (Ağustos-Eylül 1787) Adana, sonra Konya valisi oldu. Cemaziyelevvel 1206'da (Ocak 1792) İçel, Cemaziyelevvel 1208'de (Aralık 1793) Anadolu ve ardından Halep, 1210'da (1795/96) Şam ve sonra Maraş ve 1213'de (1798/99) Diyarbekir valiliği eklenmesiyle Mısır valisi ve 1214'de (1799/1800) Şam valisi olup Safer 1222'de (Nisan 1807) azledildi. Rebiyülevvel 1223'de (Mayıs 1808) Rakka valisi olup azledildi. 1227'de (1812) Hamid sancağı mutasarrıfı olup 1228'de (1813) Hama'da vefat eylemiştir. Yaşı 90'ı aşkın olup Hama'da vakıfları ve büyük bir medresesi vardır. Oğlu Halil Paşa olup Sultan Abdulaziz devrinde(1861-1876) Şam'da vefat eylemiştir, diğer oğlu ise Hafız Bey'dir⁵⁰.

Mikdad Ahmed Paşa: Canikli Ali Paşa'nın ikinci oğludur. Gençliğinde, Rebiyülevvel 1192'de (Nisan 1778) vezirlikle Sivas valisi olup o sene Şevval'de (Ekim) azledildi ve vezirliği kaldırıldı. 1195'de (1781) vezirliği tekrar verilerek Amasya mutasarrıfı oldu. Muharrem 1197'de (Aralık 1782) Konya, Ramazan 1198'de (Temmuz-Ağustos 1784) ikinci defa Trabzon valisi, Cemaziyelevvel'de (Mart 1785) Cerde başbuğluğu ile Trablusşam, Ramazan'da (Temmuz) ikinci defa Konya, 1200'de (1786) Sivas, 1201 (1787) sonlarında Halep, 1202'de (1787/88) Diyarbekir valisi olup o sene vezirliği kaldırıldı. 1205'de (17890) tekrar vezirlikle asker sürücüsü oldu. O sene Rebiyülahir'de (Kasım 1790) yine vezirliği

---

⁵⁰ M. Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.I, s.79-80.A.Bulduk,Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.267.*

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

kaldırılarak Filibe'ye gönderilmiştir. 1206 sonlarında (1792 ortaları) katledildi.

Muharrem 1207'de (Ağustos-Eylül 1792) kesik başı Karacaahmet'e defnedildi⁵¹.

Yeğen Hacı Mehmed Paşa: Alaiye'de Marulla kasabasında serdengeçti ağalarından Yusuf Ağa'nın oğlu olarak 1139'da (1726/27) doğdu. 1155'de (1742) İstanbul'a gelip Belgrad serdengeçti ağası oldu. Oradaki kötü halinden dolayı Alaiye'ye sürgün edildi. Orada da kötü halinden dolayı kaçarak İstanbul'a geldi. Suçu affolunarak Eflak serdarı oldu. Sonra turnacı, saksoncu, 1186'da (1772/73) zağarcıbaşı ve Muharrem 1187'de (Nisan 1773) kul kethüdası olup harpte bir muharebeyi kazanmıştır. 17 Rebiyülevvel 1187'de (8 Haziran 1773) yeniçeri ağası oldu. 16 Şa'ban'da (2 Kasım) vezirlik verildi. 2 Cemaziyelahir 1188'de (10 Ağustos 1774) sedâret kaymakamı olup orduya geldi. 25 Receb 1188'de (1 Ekim 1774) ilaveten Aydın muhassılı olup o günün ikindisinde Silistre valisi olarak ağalıktan da azledildi. 1189'da (1775) Vidin, Zilhicce 1189'da (Şubat 1776) ikinci defa Silistre ve Cemaziyelevvel 1191'de (Haziran 1777) Kırşehir, 1193'de (1779) Anadolu valisi olup, 1194'de (1780) Alaiye'ye girişinde vezirliği kaldırılarak ikamete memur oldu. 1195'de (1781) vezirliği geri verilip Hotin muhafızı olup 1196'da (1782) Tırhala ve 19 Cemaziyelevvel'de (13 Mayıs 1782) Rumeli valisi olup 16 Ramazan 1196'da (25 Ağustos 1782) sadrazam oldu. 25 Muharrem 1197'de (21 Aralık 1782) azledilerek Vidin valisi olup 23 Cemaziyelahir 1198'de (14 Mayıs 1784) İnebahtı, Muharrem 1199'da (Kasım-Aralık 1785) Mısır ve Zilhicce 1200'de (Ekim 1786) Diyarbekir valisi oldu. 1201'de (1786/87) azledildi. Harpde Vidin seraskeri, Zilhicce 1201'de (Eylül-Ekim 1787) Selanik valisi, Muharrem 1202'de (Ekim-Kasım 1787) İsmail sürücüsü ve serasker olup 25 Safer 1202'de (6 Aralık 1787) yolda Köstence'de vefat etti. Hareketli, hırslı, tedbirliydi. Oğlu Yusuf Bey'dir⁵².

---

⁵¹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV, s.1092-93.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.267.**

⁵² M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV, s.1077.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.269.**

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

İzzed Mehmed Paşa: Safranbolulu'dur. 1201(1786-87) Tarihinde Diyarbakir'e vali olmuştur.2 Ay kadar kalmıştır.Daha sonra sedarete geçmiş ise kısa bir süre sonra azl edilmiştir⁵³.

Ebubekir Paşa: 1201 tarihinde birinci defa gelerek 6 ay kadar kalmış ikinci defa 1209 tarihinde gelerek iki defa Diyarbakir'de valilik yapmıştır. Sonra Şeyhülharam olmuştur.⁵⁴

Firuz Paşa: Beylerden olup Şevval 1201'de (Temmuz-Ağustos 1787) Rakka valisi ve vezir olmuştur. 1202'de (1787/88) Diyarbakir valisi oldu. 1203'de (1788/89) ayrılıp Yedikule'de tevkif edildi. Sonra Midilli'ye gönderildi ve orada vefat etmiştir⁵⁵.

Abdi Paşa (Seyyid, Hacı): Ankaralıdır. Mîrimîran olarak savaşı gitti. İyi hareketi dolayısıyla vezirlik verildi. 1203'de (1788/89) harpte iken Diyarbakir valisi olup Cemaziyelevvel 1209'da (Aralık 1794) Çirmen ve Edirne valisi oldu. Şevval'de (Nisan-Mayıs 1795) Silistre eklendi, sonra Konya valisi oldu. Receb 1210'da (Ocak 1796) Vidin valisi oldu. 1212'de (1797/98) Vidin'de şehid olmuştur⁵⁶.

Süleyman Paşa: Zorluoğlu'nun kethüdasıdır. Özi Ağası olup Eylül 1779 da Yeniçeri Ağası olmuş 1781 de azledilmiştir. 1782 de RUMeli payesiyle Hotin muhafızı olup 1787 de Köstendil mutasarrıfı oldu. 1203 de (1788-89) vezirlikle Rusya muharebesine memur olup 1204 (1789-1790) Diyarbakir valisi olmuş 1205 (1790-1791) de ayrılmıştır⁵⁷.

---

⁵³ A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.269.

⁵⁴ A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.269.

⁵⁵ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.538.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.270.

⁵⁶ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I**, s.54.

⁵⁷ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V**, s.1543.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.270.

Ferhad Paşa: Bostancı Ocağı'ndan yetişip haseki, Cemaziyelevvel 1200 (Mart 1786) sonlarında bostancıbaşı, 8 Muharrem 1204'de (28 Eylül 1789) vezir rütbesiyle Rumeli sürücüsü, sonra Hotin valisi ve 1205'de (1790/91) Diyarbakir valisi oldu. 1207'de (1792/93) azledildi. 1209'da (1794/95) Adana eklenmesiyle Silistre muhafızı, bir-iki ay da Selanik valisi, Cemaziyelevvel 1210'da (Kasım 1795) İnebahtı, ardından Hanya ve Rebiyülevvel 1211'de (Eylül 1796) Kandiye valisi oldu. Cemaziyelevvel 1213'de (Ekim 1798) vefat etmiştir⁵⁸.

Yusuf Ziyaeddin Paşa: Gürcüdür. Mîrâhûr Mustafa Paşa'nın kölesi olup onun oğlu suddûrdan İbrahim Bey'in dairesinde ilim tahsiliyle İspanakçı Mustafa Paşa'ya enderun ağası oldu. Sonra Halil Hamid Paşa'ya intisab ederek sırasıyla silahdarı olmuştur. Vefatında irsâl-ı lihye ile maden-i hümâyûn emini oldu. Orada iken mîrimîran ve 1207'de (1792/93) vezirlik verildi. 1208'de (1793/94) Diyarbakir ve 17 Rebiyülevvel 1209'da (12 Ekim 1794) ilaveten Erzurum valisi olup 1211'de (1796/97) ilaveten Çıldır valisi oldu. 1212'de (1797/98) talebiyle Çıldır'dan azledilerek ilaveten Trabzon valisi oldu. 8 Rebiyülevvel 1213'de (20 Ağustos 1798) sadrazam olup 15 Cemaziyelevvel'de (25 Ekim) İstanbul'a geldi. 21 Muharrem 1220'de (21 Nisan 1805) istifa ile Beylerbeyi'ndeki evine çekildi. Ardından Trabzon valisi olup Muharrem 1222'de (Mart 1807) Erzurum valisi ve Şark seraskeri oldu. 18 Receb 1222'de (21 Eylül 1807) Bağdad ve Basra valisi oldu. Bir ay sonra Konya ve sonra Haleb valisi oldu. 14 Zilka'de 1223'de (1 Ocak 1809) ikinci defa sadrazam olup Haleb'den 8 Rebiyülevvel 1224'de (23 Nisan 1809) İstanbul'a geldi. 16 Rebiyülahir 1226'da (10 Mayıs 1811) azledilerek Dimetoka'ya sürülmüş ve sonra maden emniyeti üzerinden kaldırılmıştır. Muharrem 1231'de (Aralık 1815) vezirliği tekrar verilip Ağrıboz ve Karlili muhafızı ve 1232'de (1817) Sakız muhafızı olup 1234'de (1819) orada vefat etti. Sakız'da Şeyh İlyas Türbesi'nde medfundur. Şair, münşi, gayretli, akıllıydı. Mısır'ın fethinde hayli hizmeti görüldü. Ancak zevcesi Kandilli Hamamı

---

⁵⁸ M. Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.II*, s.518.A.Bulduk,*Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri*,s.270.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

ustalarından Ayşe Hanım'a mahkumdu. Bu hanım Zilhicce 1226'da (Aralık 1811/Ocak 1812) vefat edip Selimiye'ye defnedilmiştir⁵⁹.

Hasan Paşa: Zihnelidir. Yükselerek kapıcıbaşı oldu. Serveti olmakla ordu defterdarı ve kıla' tamiri memuru oldu. Sonra Surre Emmini olup Şaban 1202'de (Mayıs 1788) vezirlikle İsakçı muhafızı oldu. Sonra İsmail seraskeri oldu. Savaşlarda bulunarak Rusya'ya esir düştü. 50 bin kuruş harçlık gönderildi. Savaştan sonra kurtulup dağlı eşkiyasının takibine memur oldu. 1208'de (1793/94) Silistre'ye dönüp 1209'da (1794/95) Diyarbakir valisi olduysa da aynı yıl azledildi. 1210'da (1795/96) Kocaeli mutasarrıfı olarak Hakkı Paşa maiyetinde memur olup sonra vezirliği kaldırıldı. Muharrem 1213'de (Haziran-Temmuz 1798) vezirliği verilerek Boğaz muhafızı, Edirne valisi ve Cemaziyelahir'de (Kasım) ilaveten Rumeli valisi olup Zilka'de'de (Nisan 1799) Edirne'den ayrıldı. Safer 1214'de (Temmuz 1799) vefat eyledi⁶⁰.

Ali Paşa: lakabı Alo Paşa'dır. Cezayirli Hasan Paşa'nın adamlarındandır. Bir çok yüksek memuriyetlerde ve valiliklerde bulunmuş kah azl kah nasb edilmişken bilahare vezaretle 1210(1795-96 tarihinde Diyarbakir valisi olub iki sene sekiz ay kalmıştır⁶¹

Salih Paşa: Bir çok parlak memuriyetlerde bulunarak 1212(1797) tarihinde Diyarbakir valisi olmuştur.'akil bir adam idi ⁶².

Silahdar Hacı İbrahim Paşa: Halebli'dir. 1212 tarihinde Şam'da vali iken aynı tarihte Diyarbakir'e gelmiştir. Altı ay kalmıştır⁶³

Şeyhzade İbrahim Paşa (Seyyid): Diyarbakirlidir. Kapıcıbaşı olup Urfa müsellimi idi. Moranlı Abdi Bey'in birçok malını çıkarmasına mükafaten

---

⁵⁹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V, s.1701-1702.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.270.**

⁶⁰ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II, s.633-634.**

⁶¹ A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.270.**

⁶² A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.271.**

⁶³ A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.271.**

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Cemaziyelevvel 1211'de (Kasım 1796) vezirlikle Rakka valisi, 1214'de (1799/1800) Diyarbakir valisi, Rebiyülahir 1215'de (Eylül 1800) Medine muhafızlığıyla Cidde valisi ve 1223'de (1808) ikinci defa Diyarbakir valisi olup 1229'da (1814) vefat etmiştir. Mezarı Diyarbakir'deki Fatih Paşa Camii yanındadır.Sadık, doğru, terbiyeliydi. Oğlu Osman Paşa'dır⁶⁴.

Çorumlu Hüseyin Paşa: Buna Fındık Hüseyin Paşa da derler. Çorumludur. Kapıcıbaşı olarak İzmit mutasarrıfı ve 1213'de (1798/99) vezirlikle Karası valisi olup 1215'de (1800/01) Diyarbakir valisi olarak 1216'da (1801/02) azledildi. Sonra Maraş valisi olup 1223'de (1808) azledilmiştir. Zalim olduğu için döktüğü kanlara bedel olarak Sivas'da idam edilmiştir⁶⁵

Osman Paşa: Gürcüdür. Kapıcıbaşı, Rusya harbinde mîrimîran ve dalkılıç başbuğu olup hizmet göstermekle 1205'de (1789/90) vezirlik verildi. 1206'da (1791/92) Keşan'da oturdu. 1210'da (1795/96) Vidin muhafızı, ardından Silistre valisi, Safer 1213'de (Temmuz-Ağustos 1798) Anadolu valisi, Ramazan 1213'de (Şubat 1799) Bosna valisi, Zilka'de 1213'de (Nisan 1799) Selanik ve sonra Rumeli valisi olup muhafız sıfatıyla Berkofça'da oturdu. Zilhicce 1215'de (Nisan-Mayıs 1801) Diyarbakir valisi olup Muharrem 1217'de (Mayıs 1802) Bosna valisi oldu. Sonra Silistre'ye vali edildi. Birkaç ay sonra Anadolu valisi oldu. Cemaziyelevvel 1218'de (Ağustos-Eylül 1803) Erzurum valisi olup 18 Cemaziyelevvel 1218'de (5 Eylül 1803) vefat etti. Rumeli'de haylice hizmeti görülmüştür. Oğlu Ahmed Bey 1212'de (1797/98) kapıcıbaşı oldu⁶⁶

Zühdü İsmail Paşa: Enderun'da yetişmiştir. 2 Ağustos 1801 tarihinde vezirlikle Konya ve Diyarbakir valisi olmuştur. Eylül 1802 tarihinde Sivas valiğine getirilmiştir. 1820 de vefat etmiştir. Sarayın damatlarındandır⁶⁷.

---

⁶⁴ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.III**, s.785-786.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.271.

⁶⁵ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.III**, s.716.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.271.

⁶⁶ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV**, s.1305.

⁶⁷ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V**, s.1720.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Mehmed Paşa :Ebû Merak Mehmed Paşa olarak da bilinir. Gazzeli'dir. Yusuf Ziya Paşa'nın dikkatini çekerek mîrmîran rutbesiyle Hayfa mutasarrıfı olup 1215 de (1801-1802) vezirlik verilip 1216 da Mısır valisi ve sonra Emir-i Hav oldu ve serdarın dönüşündü Yafa muhafazasında kaldı. O sene Konya valisi olduysa da ardından yine Emir-i hac oldu. Buradan Diyarbekir valisi oldu. Şaban 1203 de (Kasım-Aralık 1803) Sivas valisi ve sonra Cidde'ye vali oldu. 1219 da (1804-1805) bir miktar askerle Şam'a gitti. Sonra yine Sivas valisi oldu. 1221 de (1806) azledilerek vezirliği kaldırılıp Halep'de ikamet ettirildi.1227 de (1812) de fesada buluaştığından idam edildi. ⁶⁸

Köse Paşa-zâde Veliyüddin Paşa: Köse Mustafa Paşa'nın oğludur. Kapıcıbaşı ve mîrimîranlıkla elviye mutasarrıfı oldu. Nisan 1803 tarihinde vezir rütbesiyle Sivas valisi olmuştur 1804-1805 tarihleri arasında Diyarbekir valiline getirilmiştir. Bu yılın onunda azledilmiştir.1809 da Sinop Alaiye mutasarrıfı olmuştur. 1813 de vefat etmiştir⁶⁹.

Hüsrev Mehmed Paşa: Abazadır. Çavuşbaşı Said Efendi'nin kölesi olup, Enderun'an yetişmiştir. 1800 de Karahisar mutasarrıfı ve1801 de vezirlik rütbesiyle İzmit valisi olmuştur. Nisan 1804-1805 tarihleri arasında Diyarbekir valiliği yapmıştır. 1847 tarihinde emekli oliuncaya kadar çeşitli görevlerde bulunmuştur.1855 tarihinde vefat etmiştir⁷⁰

Hasan Paşa: Ocaktan yetişmiş ve Yeniçeri Ağası olmuştur. 1787 de vezirlik verilmiştir. 1788 de Ruscuk Muhafızı ve 1790 da Pazarcık ve Bender muhafızı olmuştur. 1798 de Halep valisi 1219 da (1804-1805) Diyarbekir valisi olmuş 1220 de (1805) azledilmiştir. 1810 tarihinde vefat etmiştir⁷¹.

---

⁶⁸ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV**, s.1049.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

⁶⁹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V**, s.1663.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

⁷⁰ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.682-683.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

⁷¹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.637-638.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

Hacı İbrahim Paşa: 1220 (1805) 6 ay valilik yapmıştır. Bundan evvel 1214 (1799) senesinde 4 ay valiliğivardır⁷²

Kataragası-zâde Mehmed Paşa: Canikli Katar Ağası İbrahim Paşa'nın oğuludur. 1220 de 6 ay valilik yapmıştır⁷³

Abdi Paşa: Kapıcıbaşı, Rebiyülahir 1205 de (Aralık 1790) mîrahûr-ı sâni ve sonra diğer mansıpları devirerek Şevval 1222 de (Aralık1807) vezirlik rutbesiyle Diyarbekir valisi ve Receb1223 de (Eylül 1808) Erzurum ve Şark seraskeri olup 1224 de (1809) da azledilmişti⁷⁴.

Murad Paşa: 1221 (1806) Kısa bir müddet valilik yapmıştır⁷⁵.

Mehmed Şerif Paşa: Abdi Paşa'nın kethüdası olup mîrimîran olmuş ve İsmail muhafızı olup, Rebülâhir (Aralık 1790) vezirlik verilmiştir. O günlerde esir olup harpten sonra kurtulup İsmail muhafızı olmuştur. 1210 (1795/96) Adana eyaleti verilip maaş tahsisıyla senelerce İsmail'da kaldı. 1216 da (1801/02) Silistire valisi olup Karahisar sancağı arpalık verildi. 1223 de (1808 midilli muhafızı oldu. 1224 de (1809 Diyarbekir valisi olup 1226 (1811) tarihlerinde vefat etmiştir⁷⁶

Emin Paşa (Veysizâde): Erzurum ağalarından olup orada gümrükçü olmuştu.1225 (1810) sonlarında vezir rütbesiyle Şark seraskeri ve Erzurum valisi oldu. Azlinden sonra 1229 da Diyarbekir valisi olmuş 1230 da (1813-1815) ayrılmıştır. Diyarbekir valiliğinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir⁷⁷.

---

⁷² A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.273.

⁷³ A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.274.

⁷⁴ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I**, s.52.

⁷⁵ A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.274.

⁷⁶ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV**, s.1037.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.274.

⁷⁷ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.480.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.274

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Süleyman Paşa: Cezzar Ahmed Paşa'nın kölesidir. Yetişerek kethüdası olmuştur.1805 de vezir rutbesiyle Seyda valisi oldu. 1810 da Şam valisi olmuş 1815 de ise Diyarbekir valiliğine getirilmiştir. 1816 tarihinde yeniden Seyda valisi olmuştur.1819 tarihinde vefat etmiştir. Mert, akil ve sadık bir adam idi.⁷⁸..

Kalender Paşa: Maraşlı'dır Eşraftan olup mîrmîran rütbesiyle Maraş valisi oldu. Rebiyülahir 1221 de (Haziran-Temmuz1806) Trablusşam beylerbeyi ve Cerda başbuğu olup 1222 de Rusya harbinde esir düşmüş 1223 de (1807) kurtularak yine Maraş beylerbeği olmuştur. 1227 de (1812) tarihlerinde vezirlik ihsan buyurulup, Diyarbekir valisi olmuştur. 1816 da yeniden Maraş ve Rakka valisi oldu. 1234 de (1819) azledilip Ankara'ya sürüdü. Afdan sonda Kuşadası muhafızı olup, Ocak 1822 de vefat etmiştir⁷⁹.

Pehlivan İbrahim Paşa(Baba Paşa) : Asıl ismi İbrahim ve şöhreti Pehlivandır. 1221(1806-1807) de gelerek 6 ay kalmıştır. Bir çok muharebeye katılmış, Rusya ile olan muharebede esir olmuştur. Bilahare gelerek birçok valiliklerde bulunmuştur. 1226 vefat etmiştir⁸⁰

Hacı Ebubekir Sıdkı Paşa: Moralıdır.Çeşitli vazifelerde bulunduktan sonra 1227 de (1817) Selanik valisi olmuştur. 1232 de (1817) Diyarbekir valisi olmuş1818 de azledilmiştir. Diyarbekir valiliği sırasında Ramazan ayında iftarda top atışını sağladığı için ahali kendisinden çok memun kalmıştır. 1821 de Kahraman ve Anadolu valisi olmuş 1822 de tekrar azledilmiştir.1827 tarihine kadar çeşitli valiliklerde bulunmuş ve bu tarihte 1500 kuruş maaşla emekli edilmiştir. 1834 tarihinde vefat etmiştir⁸¹.

---

⁷⁸ M. Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.V, s.1545.A.Bulduk,Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.274.*

⁷⁹ M. Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.III, s.859.A.Bulduk,Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.274.*

⁸⁰ A.Bulduk,*Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.275.*

⁸¹ M. Süreyya; *Sicill-i Osmanî, C.II, s.436.A.Bulduk,Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.275.*

Abidin Paşa: 1232 (1817-1818) de gelmiş ve bir sene kalmıştır. Bunun mütesellimi Abdurrahim Ağa Gevranlı oğlu Mustafa Ağa'yı Ramazan'da saat onbirde boğmuştur⁸².

Maraşlı Ali Paşa: 1234 (1818-1819)de gelerek 8 ay Diyarbakir valiliği yapmıştır. Zamanında Diyarbakir'de karışıklık zuhur etmiş ve Müftü Abdulhamid Efendi önce haps edilmiş ve sonra öldürülmüştür. Eski Müftü Mesud Efendi yine Müftü olmuştur.Müftü Abdulhamid Efendi Deli Hacı ailesinden olub, Kulu Beylerinin ceddidir⁸³.

Behram Paşa: Kapıcıbaşı ve mîrmîranlıktan sonra, III.Selim devrinde (1789-1807) vezir rütbesiyle bazı vilayetlerde valilik yapmıştır. 1819 Diyarbakir valiliği oldukça kısa sürmüştür.Diyarbakir valilği 5 ay sürmüştür.Bunun zamanında olan karışıklık hakkında Hacı Mehmed Rağib Efendi önemli bilgiler vermektedir⁸⁴ Behram Paşa zamanında meydana gelen karışıklıklar 3 ay kadar devam etmiş ve bu süre zarfında Behram Paşa İç Kale'ye kapanmak zorunda kalmıştır. Şehir halkı ve Diyarbakir ileri gelenleri ile Behram Paşa arasında meydana gelen bu karışıklık esnasındaDiyarbakir şehrinde önemli hasarlar meydana gelmiştir. Osmanlı Devletinin Diyarbakir'e asker sevk etmesi üzerine isyancılar kuşatmayı kaldırarak kaçmak zorunda kalmışlardır⁸⁵. Behram Paşa Diyarbakir valiliğinden sonra sırasıyla Rakka, Sivas ve Aydın valiliklerinde bulunmuştur.1829 tarihine kadar çeşitli vilayetlerde valilikde bulunmuştur.1833 tarihinde vefat etmiştir⁸⁶

---

⁸² **Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.275.

⁸³ **Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.275

⁸⁴ Hacı Mehmed Rağib Efendi'nin elyazması esirinden en son olarak Abdulgani Bulduk istifade etmiştir. Bugün için nerede olduğu bilinmemektedir.Bilgi için bkz.İbrahim Yılmazçelik, **XIX.Yüzyılın İlk Yarında Diyarbakır**, Ankara ,1995.s.252.

⁸⁵ İbrahim Yılmazçelik, " XIX. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münasebetleri", **Prof.Dr.Bayram Kodaman'a Armağan**,Samsun,1993,s.382-383.

⁸⁶ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.365.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.276-277.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Seyyid Ahmed Paşa: Babası Silifke mütüsüdür. İçel mütesellimi olmuş, Yusuf Ziya Paşa Mısır seferine giderken Eylül 1802 de mîrimîran rütbesiyle İçel Sancağıyla Dimyat muhafızı olarak atanmıştır. Bu senenin sonunda vezir rutbesiyle Medine muhafızı ve Cidde valisi oldu. Ancak yollar kapalı olduğundan İçel'de kaldı. 1806 da Konya valisi oldu.1808 de görevinden istifa ederek İçel'e gitti. 1810 da Tırnova ve Misivri muhafızı oldu. 1811 de Bozok mutasarrıfı, 1812 de Maden-i Humayun emini oldu.Daha sonra sırasıyla Mora, Bursa, Kocaeli ve Halep valiliklerinde bulundu. Ocak 1818 de Kapdan-ı Derya oldu. Ağustos1818 de istifa derek Bursa mutasarrıfı olmuştur. 1819-1820 tarihleri arasında Diyarbakir valiliği yapmıştır.Diyarbakir'de üçbuçuk ay kalmıştır. Ardından Halep, Urfa, Kars ve Şam valiliklerinde bulunmuştur. 1824 de vefat etmiştir⁸⁷.

Ali Paşa (Gevranlı-zâde): Diyarbakir Hanedanındandır.Mîrimîran olup 1820-1821 tarihleri arasında vezirlikle Diyarbakir valiliği yapmıştır. 1822 başında Kayseri ve Bozok mutasarrıfı ve 1822-23 tarihleri arasında ise Maraş valiliği yapmıştır. 1242 de (1826-27) azledildi. Gevranlı-zade Mehmed Paşa'nın kardeşidir⁸⁸.

Hâfız Ali Paşa : Amasyalı'dır. 1811 de Hanya valis, 1812 de ise sırasıyla Silistre, Niş ve Vidin valiliklerini yapmıştır. 1816 da Şam valisi, 1817 de Halep valisi, 1818 de Çıldır Valisi olmuştur. 1236 (1820-1821) de Diyarbakir valisi olup, 1237 de (1821) azledilmiştir.Daha sonra sorasıyla Trabzon, Maraş, Rakka ve Kayseri mutasarrıflıklarında bulunmuş 1828 tarihine kadar bu görevlerini sürdürmüştür.1829 de vefat etmiştir⁸⁹

Alâeddin Paşa: Sivasslı'dır. Kapıcıbaşı ve mîrimîran olarak Yergöğü muhafızı ve Kasım 1809 da Ohri ve Silistre muhafızı, Ekim 1812 de Niğde

---

⁸⁷ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I,** s.216.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.277.**

⁸⁸ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I,** s.284-285.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.277.**

⁸⁹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I,** s.289.A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.277.**

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

mutasarrıfı, 1814 de Alâiye mutasarrıflıklarında bulunmuştur. Ardından vezirlikle Sivas valisi ve Şubat 1818 de Anadolu valisi olup, Sivas'da ikamette memur edilmiştir. 1820-1821 tarihleri arasında Diyarbekir valiliği yapmıştır. Daha sonra Niğde, Kayseri ve Bozok mutasarrıflıklarında bulunmuş ve Erzurum valiliği de yapmıştır. 1831 de vefat etmiştir⁹⁰.

Mehmed Paşa (Gevranlı-zâde): Ali Paşa'nın kardeşidir. Diyarbekir mütesellimi olup 1238 (1822/23) mîrimîranlıkla Diyarbekir valisi olmuştur. 1239 da azledilmiştir⁹¹

Hüseyin Paşa: Vezaretle onbeş sene kadar Anapa Muhafızlığı yapmıştır. 1238 de Diyarbekir valiliğine tayin edilerek bir sene kadar kalmıştır. Ahaliye zulm ettiğiinden vezareti ref' edilerek Bursa'da ikamete memur edilmiştir⁹²

Salih Paşa: Tokat voyvodası ve Kandiye defterdarı olup sonra Filibe nazırı oldu. 27 Receb 1236'da (30 Nisan 1821) vezirlikle Edirne valisi ve 1238'de (1822/23) Rumeli seraskeri maiyet memuru olup sonra Sivas'da ikamet eyledi. Receb 1240'da (Şubat-Mart 1824) Maden emini, Şevval'de (Mayıs-Haziran) Diyarbekir valisi, 1241'de (1825/26) Maden ilavesiyle Bozok ve 1243'de (1827/28) ikinci defa Diyarbekir valisi oldu. 1244'de (1828/29) ilaveten Erzurum valisi ve seraskeri olup 1245'de (1829/30) Rusya muharebesinde esir olup az müddette kurtuldu. 1246'da (1830/31) Boğaz muhafızı oldu. 1249'da (1833) azlolunup 5 Şaban 1249'da (18 Aralık 1833) vefat etmiştir. Bayezid Camii kabristanında medfundur. Zengin ve tedbirliydi.⁹³

Mehmed Emin Paşa(Seyyid Ebûlbud): 1812 de mîrimîranlıkla Akşehir sancağı mutasarrıfı olmuştur. 1821 de Selanik ve ardında Mora valisi olmuş ve sırasıyla Teke, Hamid, Selanik, Rumeli ve tekrar Selanik valiliklerinde

---

⁹⁰ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I, s.232.A.Bulduk, Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri, s.277.**

⁹¹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.IV, s.1051.**

⁹² A.Bulduk, **Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri, s.278.**

⁹³ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V, s.1472.A.Bulduk, Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri, s.278.**

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

bulunmuştur.1241 (1825-26) da Diyarbakir valisi olmuştur.Bunun valili ği zamanında Yeniçerilerin ilĝası vuku' bulmuştur. 1242 de(1826-27) Bir Cuma günü Müftü Hacı Halil Efendi'yi bir kısım eşkıya vali taraftarıdır diyerek Cami-i Kebir'in Harem Dairesinde katl etmişlerdir. 1827-28 tarihlerinde vezirliği kaldırılmış ve Tokat'ta vefat etmiştir⁹⁴

Yahya Paşa: Musul ileri gelenlerindendir. 1245 de(1829-1830) gelmiştir. İki sene üç ay onbeş gün kalmıştır⁹⁵

Ali Rıza Paşa: Trabzonlu'dur. Manisa müsellimi,İzmir Gümrükçüsü ve Menemen voyvodalıĝından sonra 1244 de (1828-29) Istabl-ı âmire pâyesiyile Haleb valisi Rauf Paşa'ya kethüde olmuştur. 1245 de (1829-30) vezirlikle Halep valisi olmuş, 1831-1832 tarihleri arasında ise Diyarbakir valiliĝi yapmıştır. Daha Sonra Bağdad valisi olup, Davud Paşa'yı oradan çıkarmıştır. 1837 de ilave olarak Şehrizor, 1840 da da Cidde valisi olmuştur. 1842 de Şam valisi olmuş 1845 e kadar bu görevi yürütmüştür. 1846 da vefat etmiştir⁹⁶.

Çötelizade İbrahim Paşa: Harput hanedanındandır. Rebiyül evvel 1247 de (Ağustos 1831) vezir rütbesiyile Diyarbakir valisi olduysa da bir ay sonra vefat etti Valilik yeĝeni İshak Beye ihsan buyruldu⁹⁷.

Çötelizade İshak Paşa: Harputlu'dur. Amcası İbrahim Paşa'nın vefatında Cemaziyelevvel 1248 de (Ekim 1832) vezir Rütbesiyile Diyabekir valisi olmuştur. Zilka'de 1249 da (Mart 1834) azledilmiş ve Safar 1250 de (Haziran 1834) vezirliği kaldırılıp Harput'da ikamet ettirilmiştir.Birkaç yıl sonra vefat etmiştir⁹⁸.

---

⁹⁴M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II, s.478.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.278-279.**

⁹⁵ A.Bulduk,**Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.279.**

⁹⁶ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.I, s.301.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.279.**

⁹⁷ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.III, s.777.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.280.**

⁹⁸ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.III, s.807.A.Bulduk,Diyarbakir Valilerin Terâcim-i Halleri,s.280.**

Reşid Mehmed Paşa (Mehmed Reşid Paşa): Gürcüdür.Hüsrev Paşa'nın kölesi olduğundan dairesinde terbiye görmüştür. 1808 tarihinde mîrimîran rütbesiyle Menteşe Sancağıyla Tulca muhafızı oldu. 1821 de Tepedelenli Ali Paşa ile oğlu Mehmed Paşa'nın üzerine memur olarak başarılı olunca ödüllendirilip , vezirlikle Konya valisi olmuş ve Mora muharebelerine tayin edilmiştir. 1823 tarihinden itibaren sırasıyla Tırhala, Vidin, Rumeli ve Yanya valiliklerinde bulunmuş ve Rumeli seraskeri olmuştur. 4 Nisan 1829 tarihinde Sadrazam ve Serdar-ı ekrem olup sulhtan sonra Arnavutluk'un ıslahına memur edilmiştir. 1832 tarihinde Mısır üzerine serdar-ı ekrem ve Mısır valiğine tayin edilmiş 1833 de sedareten azledilmiştir. Aynı yıl Konya'ya dönmüştür. 1833 tarihinde Sivas ve 1834 de ilave olarak Diyarbekir valiliğine getirilmiştir. Ekim 1836 tarihinde Diyarbekir'de vefat etmiştir.Mezarı Kale Camii Kabristanındadır⁹⁹

Hafız Mehmed Paşa : Çerkesdir.Sarayda yetişmiş ve Nizamiye Ordusunun kuruluşunda görev almıştır. 1836 daSivas ve Diyarbekir valisi oldu. Bu görevini 1839 tarihine kadar sürdürdü. 1839 da Diyarbekir valiliği uhdesinden alındı ve sadece Sivas valiliği verildi. Daha sonraki tarihlerde çeşitli valiliklerde bulundu.1866 tarihinde vefat etmiştir¹⁰⁰

Yukarıdaki verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, 1780-1838 tarihleri arasında yani 58 yıllık bir dönemde, Diyarbekir eyaleti valiliği toplam 58 defa tevcih edilmiştir. Bu da çok az istisnası olmakla birlikte bir valinin en fazla bir sene görev yaptığını göstermektedir.

Herhangi bir hazineye bağlı olmayan ve her yıl tevcihi yapılan eyaletler arasında olan, Diyarbekir eyaletinde valilerin bir kısmı bir yıl dahi görevde kalamamışlardır. Bu sebeple bazı valilerin adlarını resmî kayıtlardan tesbit etmek

---

⁹⁹ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.V**, s.1381.A.Bulduk,**Diyarbekir Valilerin Terâcim-i Halleri**,s.280.

¹⁰⁰ M. Süreyya; **Sicill-i Osmanî, C.II**, s.557-558.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

mümkün olmadığından, *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi* adlı yazmadan tesbit edilme yoluna gidilmiştir. Yine "Diyarbakir Eyaleti Valilerinin" bazılarının ise, Diyarbakir eyaletine gelmeden görevlerini Mütesellimler vasıtasıyla yürüttükleri görülmektedir.

Osmanlı hakimiyeti süresi içerisinde diğer eyalet valileri gibi, Diyarbakir eyaletinin tevcih edildiği kişiler de "*Vezâret Rütbesi*" taşımaktadır. Bu ise eyalet yönetiminde görev yapacak kişilerin mutlaka vezir olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kendilerine *Vezirlik rütbesi* ile Diyarbakir eyaleti tevcih edilen kişilerin yukarıda açıklandığı üzere mutlak suretle eyalet merkezine gitmeleri kural olmayıp, kendilerine tevcih edilen eyaleti mütesellimleri vasıtası ile idare edebildikleri de görülmektedir. 1780-1838 yılları arasında bu uygulamanın örneklerine sık sık rastlanmaktadır. Mesela Şubat 1787 tarihinde "Hanya Muhafızlığı" kendisine tevcih edilen Ebubekir Paşa'nın "daire ve hayvanatının perişan olmaması için Silistre Muhafazası'nda bırakılması" hakkındaki arzı üzerine, Silistre Muhafazası şartı ile kendisine Diyarbakir eyaletinin tevcih edildiği görülmektedir¹⁰¹. Yine 1787-1788 tarihli (H. 1202) bir taktirde ise Ebubekir Paşa'nın bu sefer "Bağdat Başbuğu" olduğu ve aynı zamanda Diyarbakir eyaleti valiliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır¹⁰².

1791 tarihinde ise Diyarbakir eyaleti "Sinop ve havalisi başbuğluğunda" bulunmaya devam etmek üzere Süleyman Feyzi Paşa'ya tevcih edilmiştir¹⁰³. 30 Aralık 1792 tarihli bir arzda, kendisine Sivas valiliği tevcih edilen Süleyman Feyzi Paşa'nın "Diyarbakir mansıbı uhdesinde iken" mütesellimi İbrahim Ağa'nın alacaklarını tahsil için ferman gönderilmesi ricası da, bu tarihte Diyarbakir'in Mütesellim vasıtası ile idare edildiğini göstermektedir¹⁰⁴. Yine 1793-1794 tarihleri arasında Diyarbakir Valiliği yapan Yusuf Ziya Paşa'nın bu görevini

---

¹⁰¹ BA., *Cevdet Askerî*, No:41564; No:42267.

¹⁰² BA., *Cevdet Dahiliye*, No:11618.

¹⁰³ BA., *Cevdet Maliye*, No:962; *Cevdet Dahiliye*, No:10125.

¹⁰⁴ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:10748.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Mütesellimi vasıtası ile yürüttüğü ve kendisinin ise "Maden-i Hümâyûn Emaneti'ni" idare ettiği görülmektedir¹⁰⁵.

Yusuf Ziya Paşa tarafından 11 Haziren 1796 tarihinde devrin padişahına gönderilen mektuptan, Diyarbekir eyaletinin 4 Ekim 1794 tarihinde "Bender Muhafızı" Hasan Paşa'ya ve 1796 tarihinde ise "Hotin Muhafızı" Ebubekir Paşa'ya tevcih edildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁶.

XIX. yüzyılın hemen başlarında da Diyarbekir Eyaleti'nin yine Mütesellim vasıtası ile idare ettirildiği görülmektedir. 1805-1806 (H. 1220) tarihli bir tahrirat hülasasına göre, Diyarbekir eyaleti, Maden-i Hümâyûn Emîni Abdi Paşa'ya tevcih edilmiş, ancak "... *Diyârbekir eyâleti Ma'den-i Hümâyûn'a otuz saat kârib bir eyâlet olub ekser azâları Ma'den merbûtâtından ve Mütesellim ile idâresi kâbil olacağına mebnî ...*" Abdi Paşa'nın Ma'den-i Hümâyûn emanetini bizzat idare ederek, Diyarbekir eyaletini Mütesellim ile idaresi istenmiştir¹⁰⁷. 1807-1809 tarihlerinde Diyarbekir Valisi olan Hüsrev Mehmed Paşa'nın da Diyarbekir eyaletini yine mütesellim vasıtası ile yönettiği görülmektedir¹⁰⁸. 22 Temmuz 1809 tarihli bir hükümde, Hüsrev Mehmed Paşa'nın "Mesûrî muhafızı" olduğu ve Diyarbekir eyaletinin bu hizmetine karşılık kendine tevcih edildiği kayıtlıdır¹⁰⁹.

II. Mahmut döneminde eyalet valilerinin bizzat kendilerine tevcih edilen eyaletlere gidip idareyi üzerlerine almalarına dikkat edilmişse de¹¹⁰, 6 Ocak 1819 tarihli bir takirde, Diyarbekir eyaletinin Bağdat muhafazası şartı ve Diyarbekir'i Mütesellim ile zabt etmek üzere Maraşlı Ali Paşa'ya verildiği görülmektedir¹¹¹. Kasım ortaları 1821 tarihinde Diyarbekir Valisi olan Mehmed

---

¹⁰⁵ BA., *Cevdet Darphane ve Meskûkat*, No:474, No:1742

¹⁰⁶ Yusuf Ziya Paşa söz konusu mektubunda Hasan Paşa ile halef-selef muhasebesi görülerek devir teslim mu'amelesi yapıldığını belirterek, Eyalet Hazariyesinden Ebubekir Paşa'nın alacağı Hasan Paşa zimmetinde olduğunu bildirmiştir. Bkz. BA., *Cevdet Dahiliye*, No:9479.

¹⁰⁷ BA., *Hatt-ı Humâyûn Tasnifi, III. Selim*, No:4488.

¹⁰⁸ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:10640.

¹⁰⁹ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:6657.

¹¹⁰ M. ÇADIRCI; *Tanzimat'a Girerken*, s.38.

¹¹¹ BA., *Cevdet Maliye*, No:6466.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Emin Paşa'ya Mürûr tezkeresi hakkında gönderilen "...*Hâlâ Ma'den-i Hümâyûn Emîni ve ilhâken Diyârbekir Vâlisi ve bi'l-istiklâl Şark cânibi Ser-askeri...*" hitabına bakılırsa, bu tarihte de Diyarbakır'ın Mütesellim ile idare edildiği söylenebilir¹¹². Diyarbakır eyaletinin Şark cânibi er-askeri Mehmed Emin Paşa tarafından idaresi fazla uzun sürmemiş ve 1822-1823 yılları arasında İran'a karşı yapılacak sefer hazırlıklarında Mehmed Emin Paşa'nın hizmetinde bulunmak şartı ile Gevranlı-zade Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir¹¹³. Mehmed Paşa'nın da 1822-1823 tarihleri arasında Diyarbakır eyaleti mutasarrıfı olmak üzere, eyaleti mütesellimi vasıtası ile idare ettirdiği görülmektedir¹¹⁴. Mehmed Paşa Ekim 1823 tarihinde görevinden alınmış ve yerine Hüseyin Paşa tayin olunmuştur¹¹⁵. Hüseyin Paşa'nın eyalet idaresini bizzat yürütmesine rağmen yerine tayin edilen Salih Paşa, Diyarbakır eyaletini 1824-1825 tarihleri arasında tekrar Mütesellim ile idare etmeye başlamıştır¹¹⁶. 12 Mayıs 1826 tarihinde Diyarbakır eyaleti bu sefer de Mehmed Emin Paşa'ya tevcih edilmiş ve Mehmed Emin Paşa da bu görevini mütesellimi vasıtası ile yürütmüştür¹¹⁷. Bunu takiben Diyarbakır eyaletinin tekrar Salih Paşa'ya tevcih edildiği ve Salih Paşa'nın 1826-1829 tarihleri arasında, Diyarbakır eyaletini mütesellimi vasıtası ile idare ettiği görülmektedir¹¹⁸.

Salih Paşa'dan sonra Diyarbakır Valisi olan Yahya Paşa 1829-1830 tarihleri arasında eyalet idaresini bizzat yürütmüş ancak Nisan başları 1831 tarihinde iktidarsızlığına binaen azledilmiş olup, bölgenin durumu sebebiyle yeni valinin göreve başlaması zaman alacağından Diyarbakır eyaleti aynı tarihte Haleb-

¹¹² **Harput Şer. Sic.** No:398, s.149.

¹¹³ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.22.

¹¹⁴ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.42.

¹¹⁵ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.30; **BA., Cevdet Dahiliye.** No:10089.

¹¹⁶ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:361, s.36, 44-45.

¹¹⁷ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:331, s.12.

¹¹⁸ **Harput Şer. Sic.** No:398, s.20. 8 Nisan 1829 tarihli Şark Ordusu için Eğin'den asker istenmesine dair, Salih Paşa tarafından gönderilen buyrulduca "...Divân-ı Ma'den-i Hümâyûn ve Eyâlet-i Erzurum ve Diyarbakır ve Rakka ve Livâ-i Bozok ve Malatya ve Gümüşhane ve Şark Ser-askerîsi'nden işbu buyuruldu..." ifadesi adı geçen tarihler arasında Salih Paşa'nın görev yaptığı yerleri açıkça göstermektedir. bkz. **Eğin Sicili**, No:2, s.59, b.192. Ayrıca bkz. **BA., Cevdet Askeri**, No:25968 (Eylül 1828 tarihli Hüküm).

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Bağdat-Basra ve Şehr-i Zor Valisi olan Ali Paşa'ya tevcih edilmiş ve "...Diyârbekir eyâletinin şimdilik muktedir Mütesellim ile zabt..." edilmesi istenmiştir¹¹⁹.

1832 tarihinde ise "Diyarbakır eyaleti ve ilhaken Ma'den-i Hümâyûn emaneti vezâret tevcihi ile" Çöteli-zade İbrahim Ağa'ya tevcih edilmiştir¹²⁰. Diyarbakır eyaletine yapılan bu tevcihat uzun sürmemiş Çöteli-zade İbrahim Paşa'nın vefatını takiben İbrahim Paşa'nın damadı olan Hacı İshak Paşa'ya "...rütbe-i vezâretle Ma'den-i Hümâyûn emâneti ile ber-vech-i muhassıllık Diyarbakır eyâleti..." tevcih edilmiştir¹²¹. 7 Şubat 1833 tarihinde Rakka eyaleti valiliği de kendisine tevcih edilen İshak Paşa¹²², bu göreve Mart 1834 tarihine kadar devam etmiştir¹²³. mart 1834 tarihinde ber-vech-i muhassıllık Sivas, Çorum ve Divriği sancakları mutasarrıfı olan Mehmed Reşid Paşa'ya aynı tarihte Ma'den-i Hümâyûn emaneti ve Diyarbakır valiliği de tevcih edilmiştir¹²⁴. 12 Ocak 1836 tarihli bir buyuruluda yer alan "...Eyâlet-i Sivas ve Diyârbekir ve Rakka ve elviye-i Muş ve Çorum ve Amasya ve Divriği ve Emânet-i Ma'den-i Hümâyûn ve Arâmgâh-ı Harput'dan işbu buyuruldu..." ifadesi, Reşid Paşa'nın görevli olduğu yerleri göstermesinin yanı sıra bu tarihte Harput'da ikamet ettiğini göstermektedir¹²⁵. 7 Temmuz 1834 tarihinde Mehmed Reşid Paşa'nın Diyarbakır'a gitmesi gerektiğinden Harput'a vekil tayinine bakarak, görev süresi içerisinde daha ziyade Harput'da ikamet ettiğini söyleyebiliriz¹²⁶. Reşid Paşa Diyarbakır'ı Mütesellim ile idare etmiş olmasına rağmen 11 Kasım 1836 da Diyarbakır'da vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir¹²⁷.

¹¹⁹ BA., Cevdet Dahiliye, No:10899.

¹²⁰ Takvim-i Vekayi, Defa:36, H.1248.

¹²¹ BA., Cevdet Dahiliye, No:4440.

¹²² BA., Cevdet Dahiliye, No:15925.

¹²³ BA., Cevdet Dahiliye, No:7927. Ayrıca bkz. Cevdet Dahiliye, No:13232, Cevdet Maliye, No:8760

¹²⁴ Harput Şer. Sic. No:398, s.109. Ayrıca bkz. Diyarbakır Şer. Sic., No:594, s.2

¹²⁵ Eğin Sicili, No:218, s.37, b.80.

¹²⁶ Harput Şer. Sic. No:218, s.3.

¹²⁷ Reşit Paşa'nın mezarı Kale Camii yanında olup, mezartaşındaki tarihten Gurre-i Şaban 1252, 11 Kasım 1836'da vefat ettiği anlaşılmaktadır. bkz. A. Bulduk; El-Cezire, s.380. Ayrıca bkz. Mustafa Nuri Paşa; Netayicül-Vukuat III-IV, s.274-275.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Osmanlı ülke yönetiminde "*Müşirliklerin ihdâsı*" önemli bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Redif askerî örgütünün oluşturulmasından sonra ortaya çıkan meseleleri çözümlenmek amacıyla 1836 yılında ülke yönetiminde yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve ülke yönetim birimleri yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu uygulamanın gerekçesini ise "...çok dağınık olan Redif taburlarını birleştirip tek elden yönetilmelerinin sağlanarak, halkın huzur ve güven içinde geçinip gitmelerine yardımcı olmak..." teşkil etmekteydi¹²⁸. Bu anlayıştan hareketle 1836 yılında ilk etapta 6 müşirlik kurulmuştu¹²⁹. 1836 yılında ilk başlangıçta Müşirlikler içerisinde "Sivas Müşirliği" bulunmamasına rağmen, Kasım sonları 1836 tarihli bir fermanla Hafız Mehmed Paşa'ya vezaret tevcihi ile "...*Asâkir-i Mansûre-i Eyâlet-i Sivas Müşirliği ünvanıyla Diyârbekir ve Rakak ve ber-vech-i muhassılık Sivas Eyâletleri ve Divriği Sancağı ve Ma'den-i Hümayûn Emâneti...*" nin tevcih edildiği görülmektedir¹³⁰. Böylece Kasım 1836 tarihinde Sivas Müşirliği'nin oluşturulduğu ve Diyarbakır eyaletinin de, bu müşirliğe dahil edildiği anlaşılmaktadır. Bu uygulama Ekim 1838 tarihinde "Diyarbakır Müşirliğinin" kurulmasına kadar devam etmiştir¹³¹. Diyarbakır Müşirliği 1834 yılında kurulmuş olmakla beraber, 1834 yılında "Meclis-i Şura"da kurulmasına karar verilen ve 1836 yılında işlerlik kazanması için yeni bir idarî düzenleme gerektiren *Redif Askerî* teşkilatının¹³², 1836 tarihinde Diyarbakır Eyaleti'nde de teşkil edildiği görülmektedir¹³³.

---

¹²⁸ Musa ÇADIRCI; **Osmanlı Türkiye'si Ülke Yönetiminde Yenilikler 1826-1856**, Ankara, 1979, s.17.

¹²⁹ 1836 yılında ilk etapta kurulan 6 Müşirlik şunlardı: 1-Hüdavendigâr, 2-Konya, 3-Ankara, 4-Aydın, 5-Erzurum, 6,Edirne Müşirlikleri. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. ÇADIRCI; **a.g.e.**, s.17-18.

¹³⁰ **Harpût Şer. Sic.** No:218, s.78. Kasım sonları 1836 tarihinde Hafız Mehmed Paşa'ya Sivas Müşirliği tevcih edildikten sonra Aralık sonları 1836 tarihinde gönderilen bir fermanla görevinin yenilendiği anlaşılmaktadır. bkz. **BA., Cevdet Dahiliye**, No:2275.

¹³¹ Mübahat KÜTÜKOĞLU; **a.g.m.**, s.128.

¹³² M. ÇADIRCI; **Tanzimata Girerken**, s.19.

¹³³ 6 Nisan 1836 tarihli bir tahrirât hülasasından bölgedeki "Mahmut Paşa Livasının", Diyarbakır ve Rakka eyaletlerinden teşkil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile 1836 tarihinde Redif Askerî teşkilatının, Diyarbakır eyaletinde de kurulduğu söylenebilir. bkz. **BA., Cevdet Askeri**, No:28099.

1780-1838 tarihleri arasında yukarıda açıklandığı üzere, Diyarbekir valilerinin bir kısmı eyalet idaresini bizzat yürütmeyerek bu işi mütesellimleri vasıtası ile yapmışlardır. Bu durum ise Diyarbekir şehri de dahil olmak kaydıyla bölgede pek çok meselenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ağustos başları 1803 tarihli Diyarbekir valisi el-Hâc Mehmed Paşa'ya gönderilen bir fermanla, Diyarbekir ahâlisinin sık sık itaatten çıktığı belirtilerek, Diyarbekir valilerine başka bir eyalet tevcih edildiğinde yerlerine Mütesellim tayin ederek hemen gitmemesi, halefi gelmeden Diyarbekir'dan ayrılmaması, hükümet idaresini teslim ve ahâlinin durumu anlatıldıktan sonra Diyarbekir'ı terk etmeleri hususu hatırlatılmaktadır¹³⁴. Ancak buna rağmen uygulamada yukarıda söz konusu edilen hususlara uyulmadığı görülmektedir. Nitekim 15 Mart 1811 tarihli Diyarbekir valilerinden Şeyh-zade İbrahim Paşa'nın layihasında da belirtildiği üzere, bölgede asayişin sağlanamamasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de Diyarbekir valilerinin sık sık azledilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh-zade İbrahim Paşa söz konusu layihada bölgenin durumunu özetledikten sonra "*...İsyân olan elviye ve kazâlar ahâlîleri müdâm-ı şekâvetden temâm ve mağrûr olmaları hesâbiyle bir def'a beş def'a mağlûb olmalarıyla mütenebbih olmayub bu vali dahî ya 'azl olur, ya mağlûb olur ya fetûr getirür hâliyasından hââi olmayacakları ...*" şeklinde ifade ettiği durumun, incelenen dönemde yönetimin en önemli zaaflarından bir tanesi olduğu söylenebilir¹³⁵. 1780-1838 tarihleri arasında Diyarbekir valilerinden bir kısmı, Diyarbekir eyaletini mütesellim ile yönetirken bir kısmı ise Diyarbekir eyaletinde kalarak kendilerine tevcih edilen yerleri yine mütesellimleri vasıtası ile idare etmişlerdir.

---

¹³⁴ "...Diyârbekir'den hareketin günü muktezâ-yı cibilliyetlerini icrâyâ mübâderet idecekleri ve Mütesellim zabt ve rabtına kadar kâdir olmayacağı ve Vali gelinceye kadar nice nice kaza hatta ibtidâr idecekleri aşîkar olduğu beyâniyle hâlefî duhûl itmedikçe sâlefî Diyârbekir'den hareket etmemek ve sâlef-i makarr-ı hükümetini hâlefine teslîl ve muktezî olan keyfilâtı ifâde ve tefhîm iyledikten sonra mahalline 'azimet eylemek üzere nizâma ve rabta tevsîk olunması iltimâs olmağla..." Ayrıntılı bilgi için bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.52.

¹³⁵ **BA., Cevdet Dahiliye**, No:3582.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Osmanlı hakimiyeti süresi içerisinde çeşitli tarihlerde Diyarbekir valilerine aynı zamanda özellikle *Rakka Eyaletinin* de tevcih edildiği görülmektedir. 14 Mayıs 1784 tarihli bir hükümden ise Diyarbekir vüalisi Abdu Paşa'ya Halep Eyaleti'nin *ilhaken* verildiği ve Abdi Paşa'nın söz konusu eyaleti mütesellim vasıtası ile yönettiği anlaşılmaktadır¹³⁶. 170-1838 tarihleri arasında Diyarbekir Eyaleti valilerinin başta *Ma'den-i Hümayûn Eminliği* olmak üzere, *Erzurum* ve *Sivas* Eyaletleri valiliğinde de buldukları ve bu görevlerini birlikte sürdürdükleri daha önce açıklanmıştı. 1784 tarihinde Halep eyaleti valiliğini de yürüten, Abdi Paşa'dan başka, Ağustos ortaları 1820 tarihli bir hükümden Diyarbekir valisi ve Ma'den-i Hümayûn emini olan Seyyid Ahmed Paşa'nın aynı zaman "*Bozok Sancağı Mutasarrıfı*" olduğu anlaşılmaktadır¹³⁷. Bunun dışında kalan Diyarbekir eyaleti valileri daha ziyade Rakka eyaleti valiliğini yürütmüşlerdir. 1796-1798 yılları arasında Ali Paşa¹³⁸, 1803-1804 tarihleri arasında Veliyüddin Paşa¹³⁹, 1815-1816 tarihleri arasında Kalender Paşa¹⁴⁰, 1816 tarihinde Pehlivan Paşa¹⁴¹ ve 1823-1824 tarihleri arasında Hüseyin Paşa¹⁴² Diyarbekir eyaleti valiliği yanı sıra aynı zamanda Rakka eyaleti valiliği de yapmışlar ve bu görevlerini Diyarbekir'da sürdürmüşlerdir.

Diyarbekir Eyaleti valileri icra görevlerini, kapılarında barındırdıkları *Kapu Halkı* vasıtası ile sürdürmüşlerdir. Diyarbekir Eyaleti'nin oldukça geniş bir alana yayıldığı gözönüne alınacak olursa, valilerin "Kapu halkı"nın oldukça fazla olması normal karşılanabilir. bununla birlikte bu sayının oldukça fazla olmasının zaman zaman bir kısım şikayetlere yol açtığı da görülmektedir. Mesela Haziran ortaları 1802 tarihinde Diyarbekir eyaleti valiliğine tayin olunan Mehmed Paşa'ya hitaben gönderilen fermanla, Mehmed Paşa'nın Diyarbekir'a gönderdiği buyurulduda ikametine ayrılmış olan sarayın tamiri ve 300 miktarı kapu halkı ile

¹³⁶ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:16709

¹³⁷ BA., *Mühimme*, No:238, s.224, Hüküm:1095.

¹³⁸ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:9373, No:1216.

¹³⁹ BA., *Mühimme*, No:221, s.79, Hüküm:278 ve s. 8, Hüküm: 24.

¹⁴⁰ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:10549.

¹⁴¹ BA., *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi, II. Mahmud*, , No:16390; No:16498.

¹⁴² BA., *Cevdet Dahiliye*, No:12490.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Diyarbakır'a geleceğini bildirmesine rağmen, Diyarbakır ahalsinin, Diyarbakır'ın harabiyetinden bahisle beldenin 300 miktarı kapu halkını besleyemeyeceğini belirtmeleri üzerine, "...*Diyârbekir'in derûn ve birûnu aşâir ve ekrâd makûleleriyle memlû olub eyâlet-i merkûmenin zabt ve rabtı ve sekene-i memleketin himâyet ve siyâneti ...*" için 300 nefer kapu halkının fazla olmadığı belirtilmiştir¹⁴³. Aynı konuda Amid kadısı vesaireye gönderilen Haziran sonları 1803 tarihli fermanda ise "... *Diyârbekir valileri 300 miktârı kapusu halkıyla makarr-ı vülât olan mahalde ikâmet eylemeleri...*" hususu hatırlatılarak Mehmed Paşa'nın ikâmeti için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir¹⁴⁴. Diyarbakır valileri kendilerine bağlı olan sancakları "Kapu Halkları" arasından seçtikleri mütesellimler vasıtası ile idare etmişler, bazı kazalar ise yine Diyarbakır valileri tarafından tayin edilen subaşılar vasıtası ile yönetilmiştir¹⁴⁵. Bu tür kazaların dışında kalan *Yurtluk-Ocaklık* veya *Hükümet* tabir edilen Hani, Atak ve Tercil gibi kazalar ise eski statülerine uygun olarak "*Mahallî Kaza Beğleri*" tarafından yönetilmeğe devam etmiştir¹⁴⁶.

Diyarbakır Şer'iyye Sicillerinde yer alan *Diyarbakır Eyaleti Valilerinin ikâmetine tahsis kılınmış saray* ile ilgili belgelerde, valilerin "kapu halkı" içerisinde yer alan kişilerin önde gelenlerinin, *Tütüncü Ağa, Kapıcılar Kethüdası, Şamdan Ağası, Baş Çavuş Ağa, İç Çukadar Ağa, Kaftan Ağa, Silâhdar Ağa, Alemdar Ağa, Hazinedar Ağa, İmam Efendi, Haytabaşı, Çamaşur Ağası, Miftah Ağa, Peşgir Ağası, İbrikdar Ağa, Mimarbaşı Ağa, Kahya, Kethüda Ağa, Delilbaşı, Baş Çukadar Ağa, İkinci Kavvas, Divan Efendisi ve Mütesellim* şeklinde sıralandığı görülmektedir¹⁴⁷. Bu kişiler daha ziyade eyalete bağlı olan sancaklarda görev yaparlarken, Mütesellim, Voyvoda, Yeniçeri Serdarı gibi kişiler de şehir idaresinde Diyarbakır eyaleti valilerinin yanında görev yapmışlardır.

¹⁴³ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:2011.

¹⁴⁴ Diyarbakır Şer. Sic., No:356, s.45.

¹⁴⁵ BA., *Cevdet Tımar*, No:1482 (29 Aralık 1818 tarihli hüküm).

¹⁴⁶ BA., *Cevdet Askeri*, No:16540 (Aralık ortaları 1800 tarihli Tahrirat Hülâsası).

¹⁴⁷ Diyarbakır Şer. Sic., No:590, s.39-40 (13 Mart 1818), No:299, s.5 (7 Haziran 1801).

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

1836 yılında Müşirlikler'in oluşturulmasına paralel olarak, Kasım 1836 tarihinden sonra "Sivas Müşirliği" içerisinde sayılan Diyarbekir eyaleti, Ekim 1838'den itibaren ayrı bir müşirlik haline getirilmiştir. 1839 tarihinde Sadullah Paşa "Diyarbekir ve Rakka Eyaletleri ve Ma'den-i Hümâyûn Eyâletinden" oluşan Diyarbekir Müşirliğine tayin edilmiştir¹⁴⁸. Böylece bu tarihten sonra Diyarbekir eyaleti valileri, *Müşir* ünvanı taşımaya başlamışlardır. Öte yandan özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilânına kadarki geçen süre içerisinde, valilerin yanısıra şehir yönetiminde önemli rol oynayan "Mütesellim ve Voyvoda" gibi görevliler bu önemlerini kaybetmişlerdir. 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile birlikte ülke yönetiminde önemli değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Tanzimat-ı Hayriyye Fermanı'nın, Kasım ortaları 1839 (Evâil-i Ramazan 1255) tarihinde "Diyarbekir ve Rakka Eyaletleri ilhakıyla Ma'den-i Hümâyûn Emîni" olan Sadullah Paşa'ya hitaben, Diyarbekir'a gönderildiği ve sicile kaydedildiği görülmektedir¹⁴⁹. Bununla birlikte "Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri" ülkenin bütününde aynı anda uygulamak mümkün olmamıştır¹⁵⁰. Diyarbekir eyaletinin "*Tanzimata dahil*" edildiği tarih 1845'tir. Ancak 1839-1845 yılları arasında Diyarbekir eyaleti, Tanzimat'ın uygulandığı eyaletler arasında bulunmamakla birlikte, ülke yönetiminde görülen yeniliklerin bir ölçüde bu eyalette de uygulandığı görülmektedir.

VALİ VEYA MUTASARRIFIN ATANMASI VE GÖREVLERİ

Diyarbekir'in Osmanlı devleti'ne bağlandığı tarih olan 1515 senesinden itibaren "*Eyalet merkezi*" yani "*Paşa Sancağı*" olduğu ve bu özelliğini bütün Osmanlı hakimiyeti boyunca devam ettirdiği görülmektedir. Dolayısı ile Eyalet Valileri şehir yönetiminden de birinci derecede sorumlu tutulmuşlardır. Osmanlı Hakimiyeti süresince, Diyarbekir eyaleti *Vezir rütbeli Valiler* tarafından idare

¹⁴⁸ **Takvim-i Vekayi**, Defa:172, H.1254, Defa:182, H.1255.

¹⁴⁹ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:603, s.10-11-12-13-14.

¹⁵⁰ M. ÇADIRCI; "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856), **Bellekten**, LII/203, s.611.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

edilmiştir. Paşa sancağı olması dolayısı ile Diyarbakır Sancağı'nın da Diyarbakır eyaleti valilerince idare edildiği görülmektedir.

Diyarbakır şehri ile ilgili belgelerde Diyarbakır Eyaleti Valileri için daha ziyade "*Diyarbakır Valisi*" tabiri kullanılırken¹⁵¹, zaman zaman "*Diyarbakır Mutasarrıfı, Mîr-i Mîrân*" ve bazen de "*Diyarbakır Beğlerbeği*" gibi tabirlerin kullanıldığı dikkat çekmektedir¹⁵².

Kendilerine Diyarbakır eyaleti tevcih edilen bazı valiler, bu görevlerini mütesellimleri vasıtası ile sürdürmüşlerdir. Diyarbakır eyaleti mutasarrıfları, padişah tarafından fermanla atanmakta idiler. Söz konusu fermanlarda Diyarbakır eyaletinde bulunan kadı ve naiblere ve diğer görevlilere, Diyarbakır eyaletine mutasarrıf olarak tayin edilen Paşa'nın ismi ve tayini hatırlatıldıktan sonra, bütün görevlilerin yeni mutasarrıfa itaat etmeleri ve emirlerine uymaları istenmekte idi¹⁵³. Bu şekilde atanan Mutasarrıfın ek görevinden dolayı Eyalet İdaresini, Mütesellimi vasıtası ile yürütmesi istenmekte¹⁵⁴, Mutasarrıf da şehir ileri gelenlerinden Kadı, Müftü, Serdar ve diğerlerine gönderdiği buyruldu ile Mütesellim olarak tayin ettiği kişinin kendi işlerini yürüteceğini bildirmekte idi¹⁵⁵. Bu şekilde Mütesellim tayin olunan kişi ayrıca bir buyuruldu ile durumu ilgililere bildirmekte ve emirlere itaat edilmesini istemekte idi¹⁵⁶. İncelenen dönemde Diyarbakır eyaletinin mutasarrıflarca idaresine sık sık rastlanmakla birlikte, Tanzimat'tan önce "*bir eyalet veya sancağın hem valiliğini yapan, hem*

---

¹⁵¹ Diyarbakır Eyaleti Valileri için kullanılan tabir genelde "Diyarbakır Valisi" olup, konumuzla ilgili pekçok belgede bu tabire rastlandığından, bütün bu belgelerin tamamının künyesini verme imkanı yoktur. Bununla birlikte örnek teşkil etmesi açısından bkz. **BA. Cevdet Askerî**, No:25968, **Cevdet Dahiliye**, No:10089, 16252; **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.11.

¹⁵² **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.25; No:351, s.10-20-30.

¹⁵³ **BA., Cevdet Dahiliye**, No:10899, **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:631, s.45.

¹⁵⁴ 1805 yılında Diyarbakır eyaleti kendisine tevcih edilen Abdu Paşa'dan Diyarbakır Eyaleti'ni Mütesellim ile yönetmesi istenmiştir. (bkz. **Hatt-ı Hümayûn Tasnifi III. Selim No:4488**). Yine Nisan 1831 tarihinde Diyarbakır Mutasarrıfı olan Ali Paşa'dan "...Diyarbakır eyaletinin şimdilik bir muktedir Mütesellim ile zabt..." edilmesi istenmekte idi. (**Cevdet Dahiliye**, No:10899). Ayrıca bkz. **Cevdet Maliye**, No:6466.

¹⁵⁵ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:631, s.45-46.

¹⁵⁶ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.30-31.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

de hasılatını toplayan kimse" olarak idarî teşkilatta görülen¹⁵⁷ Muhassıllık" idaresine fazla rastlanmaktadır. Sadece 28 Eylül 1832 tarihinde "...rütbe-i vezâretle Ma'den-i Hümayûn Emâneti..." kendisine tevcih edilen Çötelî-zade Hacı İshak Paşa'ya Diyarbakır Eyaleti de aynı tarihte "...ber-vech-i Muhassıllık..." olarak tevcih edilmiştir¹⁵⁸. Ancak bu uygulama fazla uzun sürmemiş Mart 1834 tarihinde İshak Paşa Diyarbakır valiliğinden alınarak bu uygulamaya son verilmiştir¹⁵⁹. Esasen Muhassıllık gibi Mutasarrıflık idaresine de genel olarak, Tanzimatı takiben son verilmiştir¹⁶⁰.

Diyarbakır eyaletine vali olarak tayin edilen paşalardan bazıları eyalet merkezi olan Diyarbakır'a gelerek bu görevi bizzat kendileri yürütmüşlerdir. Padişah tarafından fermanla tayin edilen Valiler'den bu fermanlarda, halka zulüm etmemeleri, fakirin hakkının korunması ve memleket idaresini zabtederek üzerine düşen görevleri yapmaları istenmekteydi¹⁶¹. Valiler de tayin edildikleri Diyarbakır Eyaleti'nin merkezi olan Diyarbakır şehrine geldiklerinde, ilk iş olarak Diyarbakır kadısı ve eyalete dahil olan diğer kaza kadılarına ve diğer görevlilere hitaben gönderdikleri buyruklarda, padişahın fermanı ile atandıklarını bildirdikten sonra, memleket işlerinin âdil olarak görüleceğini ilgililere duyuruyorlardı¹⁶². Bu arada eyalet valiliğine tayin edilenlerin eski görev yerleri veya buldukları yerler, Diyarbakır eyaletine uzak ve gelmeleri zaman alacaksa, gelmelerine kadar yerlerine Mütesellim tayin ediyorlardı¹⁶³. Eyalet valilerinin gönderdikleri buyruklarda "*...vusûlümüze kadar eyâlet-i mezkûrenin hüsn-i idhâresi için tarafımızdan Mütesellim nasb ve ta'yîni lâzım gelmiş olup...*"

---

¹⁵⁷ M. ÇADIRCI; *Tanzimat'a Girenler*. s.43.

¹⁵⁸ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:4440.

¹⁵⁹ BA., *Cevdet Dahiliye*, No:7927. Diyarbakır Valiliği'nden azledilen İshak Paşa, Harput'da ikamete tabi tutulmuş ve 17 Haziran 1834 tarihinde vezaret rütbesi de lağvolunarak kendisine kapucubaşılık tevcih edilmiştir. (bkz. *Cevdet Dahiliye*, No:13232)

¹⁶⁰ M. ÇADIRCI; *Tanzimat'a Girenler*. s.42-43.

¹⁶¹ *Diyarbakır Şer. Sic.*, No:299, s.13; BA., *Cevdet Maliye*, No:28480; *Cevdet Dahiliye*, No:1625.

¹⁶² *Diyarbakır Şer. Sic.*, No:356, s.26-27-28-29; No:299, s.13.

¹⁶³ *Diyarbakır Şer. Sic.*, No:356, s.13-14; No:351, s.29-34; No:631, s.12.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

şeklinde eyalet idaresini devrettikleri Mütesellimler¹⁶⁴, padişahın onayı ile bu göreve tayin edilmekte idiler. Nitekim 1 Ekim 1801 tarihinde kendisine Diyarbakır eyaleti tevcih edilen Zühdü İsmail Paşa, Diyarbakır'a gelmesine kadar geçecek süre içerisinde bir Mütesellimi tayini icab ettiğinden bu görev için Diyarbakır Voyvodası Hacı Emin Ağa'yı teklif etmiş¹⁶⁵ ve kabul edilerek söz konusu kişi 7 Haziran 1802 tarihine kadar Mütesellimlik yapmıştı¹⁶⁶. Eyalet idaresini bizzat yürüten valiler, göreve gelinceye kadar, yerine mütesellim tayin ettikleri gibi, aynı zamanda başka bir görev için bir yere gitmeleri icab ettiğinde de yerlerine Mütesellim tayin etmekte idiler. Mesela 12 Mayıs 1823 tarihinde Diyarbakır valisi Mehmet Paşa, Bağdat'a gitmesi icab ettiğinden yerine kardeşi İsmail Beğ'i Mütesellim tayin etmiştir¹⁶⁷.

Eyalet valileri görev yaptıkları eyaletin olduğu kadar şehrin de en yüksek idarî ve malî âmiri durumunda olup, bütün mukataaların denetimi ve iltizam işleri, şehirde bulunan dinî-sosyal yapıların ve su yollarının tamiri, tabîî âfet durumunda temel ihtiyaç maddelerinin temini ve ihtiyaç duyulan görevliler için merkeze arz yazılması gibi görevleri ifâ etmekte idi¹⁶⁸. Ayrıca eyaletin idarî ve askerî bakımdan en önde gelen görevlileri olduklarından, çağrıldıkları vakit gerek kapu halkları ve gerekse diğer sancaklardan emirlerine girecek olan askerlerle savaşa gitmeye yükümlü idiler¹⁶⁹.

Diyarbakır şehrinde valiler, çeşitli tarihlerde *Dîvân-ı Hümayûn* 'un küçük bir modeli durumunda olan "*Divânlar*"¹⁷⁰ kurmak suretiyle şehirde meydana gelen çok değişik hadiseleri burada çözümlenmişlerdir. Meselâ 1802 yılında Diyarbakır'da meydana gelen karışıklığı takiben Diyarbakır valisi Mehmed Paşa Ağustos 1803 tarihinde Diyarbakır eski ve yeni müftüsü, Diyarbakır

¹⁶⁴ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:631, s.12.

¹⁶⁵ **BA.**, **Cevdet Dahiliye**, No:4591.

¹⁶⁶ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.13.

¹⁶⁷ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.4.

¹⁶⁸ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:590, s.2; No:299, s.3; No:351, s.5-16-17-18, No:625, s.37-38, No:346, s.10; **BA.**, **Cevdet Dahiliye**, No:12518, **Cevdet Timar**, No:3304.

¹⁶⁹ **Cevdet Dahiliye**, No:1216; **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.11; No:351, s.10.

¹⁷⁰ R. ÖZDEMİR, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, s.146.

müdürrislerinden 5 kişi, Hanedan-ı Amid'den 3 kişi, Amid serdarı, ocaklıdan 11 kişi ve bir mahkeme katibi olmak üzere toplam 24 kişiden oluşan *Diyarbakır Divhanını* toplamış ve söz konusu karışıklığa sebep olan "31 Ortası" bu divan toplantısı sonucunda kaldırılmıştır¹⁷¹. Yine aynı tarihte görülen bu divanda mahalle imamlarının da görüşüne başvurularak hadiselere karıştığı tesbit edilen kişilerin Diyarbakır'dan sürülmeleri ve eğer geri gelirlerse "Nezir bedelinin" mahalle imamları ve ihtiyarlarından alınmasına karar verilmiştir¹⁷². 1802 yılında meydana gelen hadiseler sırasında "Diyarbakır Mengenehanesi" de tahrip olduğundan 1803 yılında toplanan bu divana Diyarbakır'da bulunan Esnaf Şeyhleri'nin dahil edildiği toplantı sonunda, esnafın mengenehaneyi tamir etmesi ve 3000 bin kuruş nezre bağlanması da kererleştirilmişti¹⁷³. Diyarbakır Divanı'nın 1802 yılından sonra 1817 yılında da teşkil edildiği ve 22 Şubat 1817 tarihinde Diyarbakır Divanı'ndan çıkan bir buyrulduca, esnafın bir müddetten beri "...nesh ve imâl eyledikleri beyâzlı ve gâzî ve kutnî ve sâ'ir enva'-i meta'anın mikyâs-ı tûl ve arz-ı lâzimesinden noksân olarak imâl eyledikleri..." belirtilerek bunun önlenmesi istenmiştir¹⁷⁴. İncelediğimiz dönem içerisinde son olarak Diyarbakır Divanı'nın 1823 yılında toplandığını tesbit etmekle birlikte, daha sonraki yıllarda da bu uygulamanın devam ettiği söylenebilir. Eylül 1823 tarihinde Diyarbakır'da "...Ulemâ ve Sulehâ ve Esnâf Şeyhleri ve Ocaklı ve sâ'ir ahâlînin..." katıldığı divanda, şehir esnafı "...Mütesellim ve 'ayân ve eşrâf-ı ahâlînin..." esnaftan aldığı malların parasını vermediklerini beyan etmeleri üzerine, bunun önlenmesi kararlaştırılmıştır¹⁷⁵.

Diyarbakır'da oturan eyalet valilerine, Diyarbakır şehrinde bulunan *Saray* tahsis edilmiş olup, kapu halkı ile burada ikamet etmekte idi¹⁷⁶. Diyarbakır eyaleti valiliğine tayin olunan vezirler, daha göreve başlamadan önce

¹⁷¹ Diyarbakır Şer. Sic., No:356, s.36.

¹⁷² Diyarbakır Şer. Sic., No:356, s.79.

¹⁷³ Diyarbakır Şer. Sic., No:356, s.85.

¹⁷⁴ Diyarbakır Şer. Sic., No:351, s.19.

¹⁷⁵ Diyarbakır Şer. Sic., No:351, s.19.

¹⁷⁶ Diyarbakır Şer. Sic., No:590, s.39; No:299, s.5.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

gönderdikleri buyruclularda ikametlerine ayrılmış olan dairelerin tanzimini istemekte idi. Vilâyet masraf defterlerinde Diyarbakir'da valilerin ikametine ayrılan İçkale'deki "Saray"ın sık sık tamir ettirildiği görülmektedir¹⁷⁷. Bunun yanısıra valilerin kapu halkının oldukça kalabalık olması da zaman zaman bazı sıkıntılara yol açmakta idi. Öte yandan valiler tayin edildikleri eyaleti gidinceye kadar yol üstünde bulunan kazalar halkının, valileri ve kapu halkını misafir etmek için büyük sıkıntılara düştüğü görüldüğünden bunun önlenmesi için sık sık fermanlar gönderilmiş ise de uygulamada fazla tesirli olmamıştır¹⁷⁸. Mart başları 1796 tarihinde Diyarbakir valisi'ne gönderilen bir fermanla da bu hususun dile getirildiği görülmektedir¹⁷⁹. Bununla birlikte asıl sıkıntıyı valilerin ikâmet ettikleri şehir halkı başta olmak üzere, görev yaptıkları eyalette bulunan kaza halkı çekmekte idi. Nitekim 1803 tarihinde 300 kadar kapu halkı ile Diyarbakir'a gelen Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunan kapuhalkının fazla olması ve şehrin bunları besleyemeyeceği bildirilmiş ise de bu istek dikkate alınmamış ve Mehmed Paşa 300 kişilik kapu halkı ile gelip Diyarbakir'da göreve başlamış idi¹⁸⁰.

Eyalet valilerinin kapu halklarının kalabalık olması, bunların çeşitli ihtiyaçlarından doğan masraflarının tevzi'ini gerektirmiş ve çeşitli tarihlerde yapılan bu tevzi'ler halka oldukça büyük bir yük olmuştur. Bu konuda Diyarbakir sicilleri'nde oldukça fazla belge vardır. Mesela 8 Temmuz 1802 tarihli bir belgede, Diyarbakir Valisi es-Seyyid İsmali Paşa'nın "...*dâ`iresinde bulunan hayvânât için...*" gerekli 115 kantar samanın Diyarbakir'ın Şark ve Garb köylerine tevzi' edildiği<sup>181</sup>, Ekim 1817 tarihli bir belgede ise söz konusu tarihte Diyarbakir Valisi Ebubekir Paşa'nın "*dâ`ire-i devletleri*" için gereken 150 kile arpanın "*ashâb-ı mâlikâneye*" tahammüllerine göre tevzi' edildiği

---

¹⁷⁷ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.5; No:299, s.3; No:346, s.10, No:356, s.37-53.

¹⁷⁸ M. ÇADIRCI; **Tanzimat'a Girerken.** s.41.

¹⁷⁹ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.5-6-7.

¹⁸⁰ **BA., Cevdet Dahiliye,** No:2011, **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.45.

¹⁸¹ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.24. Ayrıca 13 Eylül 1802 tarihli Vilâyet Masraf Defterinde Zühdü İsmail Paşa'ya 1 günlük zahire parası olarak 1500 kuruş verildiği kayıtlıdır. bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.29.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

görülmektedir¹⁸². Ağustos sonları 1817 tarihli bir tevzi'de de yine Ebubekir Paşa'nın mevcut hayvanları için lazım olan 200 kantar samanın Diyarbakir'in Şark ve Garb köylerine tevzi' edildiği anlaşılmaktadır¹⁸³. Görüldüğü üzere valilerin çeşitli masrafları halk tarafından karşılanmakta, bu da büyük bir sıkıntıya yolaçmakta idi. 30 Nisan 1818 tarihinde Diyarbakir'a gelerek, eyalet valiliğini üstlenen Zeynelabidin Paşa'ya 3 günlük zahire parası olarak 18 bin kuruş verildiği ve bunun ise halktan karşılandığı göz önüne alınacak olursa, halkın ne kadar büyük bir yük altında olduğu görülecektir¹⁸⁴. Bu arada Diyarbakir Eyaleti valilerinin sık sık değiştiğini de hemen hatırlatmak gerekmektedir.

Kendilerine Diyarbakir eyaleti tevcih edilen valilerin gelir kaynakları ise, senede iki taksit halinde bütün eyalet kazalarına tevzi' edilen 20 bin kuruşluk "*İmdâd-ı Hazariye*" den ibaret idi¹⁸⁵. 1 Ekim 1803 tarihli Diyarbakir Valisi Mehmed Paşa'nın buyurulduğunda yer alan "...*Öteden berü taksîtin ile vüzerâ-yı i'zâm hazarâtına tahsîs olunan İmdâd-ı Hazariye'nin taksîd-i sânisî ma'lûmü'l-mikdâr mebâliğin vakt-ı tevzi'i...*" ifadesi sözkonusu gelir kaynağının çok önceleri Diyarbakir valilerine tahsis edildiğini göstermektedir¹⁸⁶. İncelediğimiz dönemde Diyarbakir Eyaleti Mutasarrıfları¹⁸⁷ veya eyalet idaresini bizzat yürüten valiler, gönderdikleri buyruğularda¹⁸⁸ valilere tahsis edilen "*İmdâd-ı Hazariye*"nin tahsilini istemekte, bunu takiben ilk veya ikinci taksit olan 10 bin kuruş Diyarbakir eyaletinde bulunan bütün kazalara tevzi' edilmekte idi¹⁸⁹. İmdâd-ı Hazariye'nin tevzi'inde, tevzi'den kaza veya köy halkının payına düşen miktarın üzerine "*Hizmet-i Mübaşiriye, Harc-ı İmzâ, Harc-ı Bâb*" gibi vergiler ve

---

¹⁸² **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:590, s.8.

¹⁸³ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:590, s.50.

¹⁸⁴ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:590, s.40.

¹⁸⁵ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.6-25-36, No:313, s.7.

¹⁸⁶ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.59. Ayrıca bkz. **BA., Mühimme**, No:212, s.205, Hüküm:902.

¹⁸⁷ 1825 tarihinde Diyarbakır Eyaleti Mutasarrıfı olan Salih Paşa'nın Ekim 1825 tarihinde Mütesellimi Mehmet Salih Efendi'ye gönderdiği buyruldu, Eyalet Mutasarrıfları'nın da "*İmdâd-ı Hazariye*" aldıkların göstermektedir. bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:631, s.30.

¹⁸⁸ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.36; No: 631, s.25.

¹⁸⁹ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.2; No:590, s. 11, No:352, s.27.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Alaybeyi, katip gibi görevlilere verilen ücretler de dahil edildikten sonra tevzi' yapılmakta idi¹⁹⁰. Söz konusu uygulamanın 1842 tarihine kadar devam ettiği¹⁹¹ görülmeyle birlikte, 1840 tarihinde sonra Müşirler'in maaş aldıklarına bakılarak bu uygulamanın Müşirlikler'in ihdası ile sona erdiği söylenebilir¹⁹².

Osmanlı Hakimiyeti süresi içerisinde Diyarbakır Eyaleti valilerinin kendilerine gelir kaynağı olarak tahsis edilen İmdâd-ı Hazariye'nin yanı sıra, sefere gittikleri zaman "*İmdad-ı Seferiye*" adı altında miktarı değişebilen bir diğer gelir kaynakları bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir¹⁹³.

Diyarbakır eyaletinde görev yapan valilerin görev süresini kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte, bu sürenin 1 sene civarında olduğu anlaşılmaktadır. Her yıl tevcihi yapılan ve hiçbir hazineye bağlı olmayan Diyarbakır eyaletinde, valilerin bazıları ise 1 sene bile görevde kalamamışlardır. Bu durumu Diyarbakır eyaletine yapılan tevcihlerle ilgili belgelerden takip etmek de mümkündür. 3 Ekim 1801 tarihinde kendisine valilik tevcih edilen eski Karaman valisi Zühdü İsmail Paşa'nın¹⁹⁴, bu görevi 19 Mayıs 1802'de yenilenmiş¹⁹⁵ ve 7 Haziran 1802 tarihine kadar eyaleti Mütessellim ile idare eden İsmail Paşa bu tarihten sonra bizzat valilik yapmaya başlamıştır¹⁹⁶. Zühdü

---

¹⁹⁰ Ekim başları 1825 tarihli Tevzi' Defteri'nde Diyarbakır'ın Şark ve Garb köylerine söz konusu tarihteki İmdâd-ı Hazariye'nin tevzi'inden 350 kuruş isabet ettiği görülmektedir. Ancak bunun üzerine 100 kuruş Hizmet-i Mübaşiriye, 30 kuruş Harç-ı bâb, 40 kuruş Alay Beği'ne, 10 kuruş katibe ve 40 kuruş Harç-ı İmza-yı Defter eklendikten sonra, bu miktar 584.5 kuruşa yükselmiştir. bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:631, s.30-31.

¹⁹¹ 17 Ağustos 1842 tarihli Diyarbakır eyaleti kaimmakamı es-Seyyit Ahmed Bahri buyruldunda "...iki taksit ile bâ-emr-i âlî vüzerâ-yı izâm hazarâtına mahsûs olan 20 bin guruş İmdad-ı Hazariye'nin taksid-i evveli olan 10 bin guruşun tevzi'î..." istenmektedir. İmdâd-ı Hazariye konusunda eldeki engeç tarihli belgemiz bu olup, söz konusu uygulamanın 1842 yılında da devam ettiğini göstermektedir. bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:346, s.22.

¹⁹² Ocak 1840 tarihli Diyarbakır Eyaleti Müşiri Sadullah Paşa'nın kapu kethüdası İsmail'in mühürünü taşıyan bir belgede, Sadullah Paşa'ya "...bâ-irâde-i seniyye tahsis edilen 50 bin guruş maaşın Şevval ayına mahsuben mukataat hazinesinden i'tâsına..." dair kayıt, Valiler'in söz konusu tarihte maaşa bağlandıklarını göstermektedir. bkz. **BA., Cevdet Maliye**, No:2129.

¹⁹³ **BA., Cevdet Maliye**, No:962, No:11618.

¹⁹⁴ **BA., Cevdet Dahiliye**, No:4591.

¹⁹⁵ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.15.

¹⁹⁶ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.13.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

İsmail Paşa'ya 17 Eylül 1802 tarihinde Sivas eyaleti tevcih edilmiş ise de¹⁹⁷ 13 Eylül 1802 tarihinde Diyarbakır'da vefat ettiğinden bu görevine başlayamamıştır¹⁹⁸. Zühdü İsmali Paşa'dan sonra Diyarbakır eyaletinin 1 kasım 1802 tarihinde es-Seyyid Mehmed Paşa'ya tevcih edildiği ve 28 Ocak 1803 tarihinde bu tevcihâtın yenilendiği görülmektedir¹⁹⁹. Mehmed Paşa Nisan 1803'te Diyarbakır Valiliği'ni bizzat yürütmeye başlamış²⁰⁰ ve bu tarihe kadar eyalet idaresini mütesellimi vasıtası ile yürütmüştür²⁰¹. 16 Ocak 1804 tarihinde ise Sivas Valisi Veliyüddün Paşa'ya Diyarbakır eyaleti, Mehmed Paşa'ya ise Sivas eyaleti tevcih edilmiştir²⁰². Zühdü İsmail Paşa, bir sene, Mehmed Paşa ise bir seneden biraz fazla görevde kalmasına rağmen, Veliyüddün Paşa 10 ayı tamamlamadan görevinden alınmış ve Ekim 1804'te eyalet valiliği Hüsrev Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir²⁰³.

1809-1813 tarihleri arasında valilik yapan aslen Diyarbakırlı Şeyh-zade İbrahim Paşa'nın, bu durumunun Eyalet valileri içerisinde görev süresi bakımından istisnaî bir durum teşkil ettiği görülmektedir²⁰⁴. Bununla birlikte bu

¹⁹⁷ **BA., Cevdet Dahiliye**, No:13784.

¹⁹⁸ Zühdü İsmali Paşa'nın vefatını Musul'dan Diyarbakır'a gelen Tatar haber vermiş (bkz. Topkapı, E. 8486) ve bunun üzerine eşyaları Hasan Paşa Hanı'nda toplanarak, muhallefâtının defteri ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi hususunda ferman gönderilmiştir. (bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:299, s.46).

¹⁹⁹ Amid kadısı Diyarbakır eyaletinde vaki' sa'ir kazaların kadı ve naiblerine Mart 1803 tarihinde gönderilen İmdâd-ı Hazariyye tahsili hakkındaki fermanında "...Diyârbekir eyâleti işbu 1217 senesi Receb'in 5. gününde Avâtıf-ı Aliyye-i Şahane'den düstûr-ı mükerrerrem vezirim es-Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa'ya tevcih ve ba'dehu ve yine sene-i mezbûre Şevvali'nin dördüncü gününde vezîr-i mûmâ-ileyhin uhdesine kâme-kân ibkâ ve takrîr..." kılındığı belirtilmektedir. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.26.

²⁰⁰ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.28-29, Ayrıca bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.31-45

²⁰¹ **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:356, s.13-14. Haziran ortaları 1803 tarihinde Mehmet Paşa'ya gönderilen bir fermanında "...Diyarbakır'in derûn ve birûnu aşâ'ir ve ekrâd makûleleriyle memlû olub eyalet-i merkûmenin zabt ve rabt ve sekene-i memleketin himâyet ve siyâneti..." için eyalet idaresinin Mütesellim'e verilmeyerek bizzat yürütülmesi istenmiştir. bkz. **BA., Cevdet Dahiliye**, No:2011.

²⁰² **BA., Cevdet Dahiliye**, No:1625.

²⁰³ **BA., Cevdet Dahiliye**, No:2844.

²⁰⁴ 1809-1813 yılları arasında İbrahim Paşa'nın görevini yenilendiği (bkz. **BA., Cevdet Dahiliye**, No:3488), 1813 yılında ise ihtiyar ve mübtela olduğu hastalığı sebebiyle görevini yerine getirmedeği için Diyarbakır Eyaleti Valiliği'nin Emin Paşa'ya tevcih edildiği anlaşılmaktadır. (bkz. **Topkapı, E.**, No:8486)

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

istisnaî durumun Diyarbekir eyaletinde görev yapan diğer valiler için geçerli olmadığı da bir gerçektir. Nitekim 23 Ocak 1818'de Diyarbekir eyalet valiliğine getirilen²⁰⁵ ve 28 Nisan 1818'de bu görevine başlayan²⁰⁶ Zeynelabidin Paşa Ağustos 1818'de "vezareti alınarak Ermenek kazasına" sürgün edilmiştir²⁰⁷. Zeynelabidin Paşa 8 ay kadar görevde kalmasına rağmen, kendisinden sonra vali olan Maraşlı Ali Paşa'yı takiben Diyarbekir eyaleti valiliğine getirilen Behram Paşa ise bu görevde ancak 5 ay kalabilmiştir²⁰⁸. Öte yandan Mart 1831'de Diyarbekir valisi olan Yahya Paşa'nın²⁰⁹ Nisan 1831'de "...liyâkat ve iktidârı..." uygun görülmediğinden "...vezâreti dahî ref'le Tokat'da ikâmete me'mûr kılınmış..." olmasıyla, 2 ay görevde kaldığına bakılarak, valilerin bazen 1 sene bile görevde kalmadıkları söylenebilir²¹⁰.

Diyarbekir eyaleti valilerinin azledilmelerinde Yahya Paşa örneğinde olduğu gibi eyaleti iyi idare edememeleri en başta gelen sebep olmakla birlikte, 1819'daki Behram Paşa hadisesinde görülen şehir ileri gelenlerinden Mütesellim, Müftü ve Yeniçeri Serdarı'nın "...Diyârbekir'devali ikâmeti istemeyerek, Mütesellimlikle idare olunub da Mütesellimlik umûrunu kendilerine hasretmek..." sebebiyle yol açtıkları asayişsizlik de valilerin görevden alınmalarında önemli bir rol oynamıştır²¹¹. Ancak bunlardan da önemlisi valilerin halka yaptıkları zulümler olmuş ve birçok vali bu sebeple azledilmişlerdir. Nitekim 1822-1823 tarihleri arasında valilik yapan Gevranlı-zade Mehmed Paşa²¹², 1823-1824

²⁰⁵ BA., Cevdet Dahiliye, No:13932.

²⁰⁶ Diyarbakır Şer. Sic., No:590, s.36.

²⁰⁷ BA., Cevdet Dahiliye, No:3005.

²⁰⁸ A. Bulduk, *El-Cezire.*, s.375, II. Bölüm, Valiler. s.128.

²⁰⁹ BA., Cevdet Dahiliye, No:7925.

²¹⁰ BA., Cevdet Dahiliye, No:10899.

²¹¹ Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet, C.XI*, s.65, vd. 1819 yılında Behram Paşa'nın valiliği sırasında Diyarbakır'da meydana gelen hadiseler hakkında ayrıca bkz. Şanizade, Mehmet Ataullah; *Şanizade Tarihi, C. 3*, İstanbul, 1291.

²¹² İran Seferi sırasında Şark Cânib-i Ser-askeri'nin hizmetinde bulunmak şartı ile (1822-1823) kendisine Diyarbakır eyaleti tevcih edilen Gevranlı-zade Mehmed Paşa, Diyarbakır'da bulunduğu süre içerisinde halka çok eziyet etmiş ve Diyarbakır ulemasından ilmi ile meşhur Abdulhamid Efendi başta olmak üzere birçok kişiyi sebepsiz yere öldürdüğünden 7 Eylül 1823'te azledilmiştir. Bunu takiben Bağdat'ta hapsedilerek bütün malına el konulmuş ve idamı hakkında

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

tarihleri arasında vali olan Hüseyin Paşa²¹³ ve 1826'da vali olan Mehmed Paşa ahaliye yaptıkları mezalimden dolayı azledilmişlerdir²¹⁴. 1838 tarihinde Diyarbakır Müşirliği'nin kurulması ile birlikte, eyalet valileri "Müşir" ünvanını taşımaya başlamışlar ve Tanzimat Fermanı'nı takiben kazalarda "Kaymakamlar" idarî bakımdan oldukça yetkili bir duruma gelmişlerdir. Bununla birlikte özellikle malî alanda yetkileri kısıtlanan Müşirler'in, Diyarbakır şehri eyalet merkezi olması sebebiyle şehir idaresinde de etkili oldukları söylenebilir. Diyarbakır eyaletinde Müşirlik'in ihdası ile birlikte kendilerine Müşirlik tevcih edilen Sadullah Paşa(1839-1840)²¹⁵, Zekeriyya Paşa(1840-1841)²¹⁶, ve İsmail Paşa(1843-1845)²¹⁷ eyalet idaresini *Harput Sancağı* 'ndan yönetmişlerdir. Böylece Diyarbakır şehrinde *kaimmakamlar* şehir idaresinde oldukça tesirli bir duruma gelmişler ve bu durum 1845 tarihine kadar devam etmiştir. 1845'te Diyarbakır eyaletinin "*Tanzimat'a dahil*" edildiği²¹⁸ ve İsmail Paşa'nın Müşirlik'ten azl ile birlikte, Harput kazasının Mutasarrıflık olduğu ve kendisine Diyarbakır eyaleti tevcih edilen İzzet Paşa'nın Diyarbakır şehrinde oturmaya başlayarak eyalet idaresini tekrar Diyarbakır'dan yönetmeye başladığı görülmektedir²¹⁹.

SONUÇ

Osmanlı hakimiyeti süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri adlı bu çalışmamızda 1515-1838 tarihleri arasında Diyarbakır eyaletinde valilik yapanlar genel bir incelemeye tabii tutulmuştur. Özellikle 1780-1838 yılları arasında görev yapan valiler ise başta hayat hikayeleri verilmek üzere, görevleri, görev süreleri, halk ile münasebetleri ve daha pekçok konuda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

---

ferman gönderilmiştir. bkz. **Diyarbakır Şer. Sic.**, No:351, s.22-30; Ayrıca bkz. **BA., Cevdet Dahiliye**, No:10089.

²¹³Hüseyin Paşa'da halka yaptığı zulüm sebebiyle azledilmiş ve vezareti alınarak Bursa'ya sürülmüştür. bkz. A. Bulduk; **El-Cezire**, s.378.

²¹⁴Ahaliye yaptığı mezalim sebebiyle vezareti alınan ve valilikten azledilen Mehmed Paşa, Tokat'a sürülmüştür. bkz. **BA., Cevdet Dahiliye**, No:10599.

²¹⁵**Diyarbakır Şer. Sic.**, No:603, s.30.

²¹⁶**Diyarbakır Şer. Sic.**, No:607, s.44.

²¹⁷**Harput Şer. Sic.**, No:392, s.4.

²¹⁸**BA., İrade Dahiliye**, No:5179.

²¹⁹**Takvim-i Vekayi**, Defa:293, H.1261.

1515-1838 tarihleri arasında yani 323 senede Diyarbekir eyaletinde toplam olarak 253 vali görev yapmıştır. Dolayısıyla ilk bakışta her valinin bir veya birbuçuk sene görev yaptığı izlenimi doğmaktadır. Ancak yüzyıllar itibarıyla valilerin görev süreleri incelendiğinde valilerin görev sürelerinde bir istikrarın bulunmadığı söylenebilir.

XVI.Yüzyılda (1516-1600) 84 senede 34 vali görev yapmıştır. Bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, Diyarbekir Eyaletinde de idarenin en istikrarlı olduğu devre bu dönemdir. Zira Ortalama olarak valilerin görev süreleri ikibuçuk yıl civarındadır.

XVII.Yüzyılda (1600-1700) 100 senede 88 vali görev yapmıştır. Bu dönemde valilerin ortalama görev sürelerinin birbuçuk yıla düştüğü görülmektedir

XVIII.Yüzyılda (1700-1800) 100 senede 91 vali görev yapmıştır.Bu dönemde ise valilerin ortalama görev süresi bir ile birbuçuk yıl arasındadır.

XIX.Yüzyılın ilk yarısında (1800-1838) 38 senede 39 vali görev yapmıştır. Bu dönemde ise ortalama görev süresi bir yılın altına düşmüştür. Ayrıntılı olarak incelediğimiz 1780-1838 yılları arasında yani 58 senelik zaman diliminde de 58 vali görev yapmıştır.Görev süresi ortalama olarak bir sene gibi gözükmele beraber bu dönemde 6 yıl görev yapan Şeyhzâde İbrahim Paşa'nın durumu gözönüne alındığında görev süresinin bir yılın altına düştüğü görülmektedir.

Osmanlı Hakimiyeti süresi içerisinde, bütün ülkede olduğu gibi Osmanlı devletinin kuvvetli olduğu dönemlerde idarede bir istikrar söz konusudur. Merkezi idarenin zayıflamasına paralel olarak eyalet idaresinde de ciddi rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır. Bir eyalet valisi tayin edildiği yeri tam olarak tanımadan oradan ayrılmakta ve bu durum ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Ayrıca yüzyıllar içerisinde Osmanlı valilerin görev yerlerine bizzat gitmeyerek, yerlerine mütesellimler göndermeleri de idarede yine ciddi rahatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

YILMAZÇELİK İ., Osmanlı Hakimiyeti Süresince...

Diyarbakır Eyaletinde, Osmanlı hakimiyeti süresi içerisinde bir kişinin bir kaç defa eyalet valiliği yaptığı da sık sık görünen bir durumdur. Diyarbakır eyaletinde sayı itibariyle en fazla valilik yapan kişi 1740-1759 tarihleri arasında 5 defa Diyarbakır Eyaleti valiliği yapan Çeteci Abdullah Paşa'dır.

Osmanlı döneminde idarede istikrarın en fazla olduğu dönem XVI.yüzyıldır.Bu dönemde İskender Paşa 1551-1565 tarihleri arasında 14 yıl boyunca Diyarbakır eyaleti valiliğini yapmıştır. Yine bu dönemde 1521-1528 tarihleri arasında Hüsrev Paşa 7 Yıl, 1516-1521 tarihleri arasında ise 6 yıllla Bıyıklı mehmed Paşa en uzun süre Diyarbakır Eyaleti Valiliği yapan kişilerdir. İdarenin en istikrarsız dönemi olan XIX.yüzyılda Şeyhzade İbrahim Paşa'nın 1808-1813 tarihleri arasında 5-6 yıl Diyarbakır eyaleti valiliği yapmış olması da herhalde istisnaî bir durum olmalıdır.

İdaredeki istikrarsızlığa paralel olarak, Diyarbakır'de en kısa süre valiik yapanlar ise 1703 tarihinde 10 gün ile Çelebi Yusuf Paşa, 1693 tarihinde 20 gün ile İsmail Paşa ve 1683 tarihinde 1 ay ile Osman Paşa'dır.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Diyarbakır eyaletinde idarede istikrar devletin içerisinde bulunduğu duruma paralellik arz etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı devletinin Diyarbakır eyaletine büyük bir önem verdiği ve eyaletin teşkil edildiği 1515 tarihinden başlayarak son döneme gelinceye kadar, bu eyalette görevlendirdiği valilerin iyi yetişmiş kişiler olmasına özen gösterildiği söylenebilir.